

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені. В. Н. КАРАЗІНА
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра соціології управління та соціальної роботи**

**Пояснювальна записка
до бакалаврської роботи
на тему
«Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від
торгівлі людьми»**

Виконав: студент 4 курсу групи СР-45
першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Кривенко В. Ю.

Керівник: Вітковська І. М., старший викладач
закладу вищої освіти кафедри соціології
управління та соціальної роботи

Рецензент: Тридуб І. Є., керівник
громадської організації «Чистий аркуш»

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ СИЛЬНИХ СТОРІН ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	6
1.1 Теоретичні підходи до визначення поняття торгівля людьми	6
1.2 Підхід, орієнтований на розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи: поняття та основні принципи	13
Висновки до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНА РОБОТА З КЛІЄНТАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ	21
2.1 Методи соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми	21
2.2 Методи оцінки та розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми	31
Висновки до розділу 2	38
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИЛЬНИХ СТОРІН КЛІЄНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	40
3.1 Розвиток сильних сторін клієнтів, які постраждали від торгівлі людьми: результати дослідження	40
3.2 Програма тренінгу з розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми	48
Висновки до розділу 3	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТОК	

ВСТУП

Актуальність теми. Торгівля людьми – одне з найтяжчих порушень прав людини, яке особливо загострилось в умовах війни в Україні, внутрішнього переміщення населення та зростання соціальної вразливості. Постраждали від цього явища стикаються з психологічною травмою, соціальною ізоляцією та потребують не лише допомоги, а й підтримки їхнього внутрішнього потенціалу. Саме підхід, орієнтований на розвиток сильних сторін клієнта, набуває вагомого значення в сучасній соціальній роботі, адже дозволяє не лише надавати допомогу, але й стимулювати відновлення суб'єктності, життєвої стійкості та самореалізації. Актуальність теми зумовлена потребою у практичних механізмах підтримки постраждалих, а також необхідністю інтеграції цього підходу в національну систему соціальної допомоги.

Проблема торгівлі людьми в умовах сучасного суспільства набуває все більш загрозливих масштабів. За даними міжнародних організацій, щорічно мільйони осіб по всьому світу стають жертвами різних форм експлуатації – трудової, сексуальної, жебрацтва, залучення до злочинної діяльності.

За даними управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) у грудні 2024 року, кількість виявлених жертв торгівлі людьми у світі зросла на 25% у 2022 році порівняно з 2019 роком. Особливо тривожним є зростання кількості дітей-жертв: на 31% загалом, зокрема на 38% серед дівчат. Понад 60% виявлених жертв – жінки та дівчата, більшість з яких експлуатуються з метою сексуальної експлуатації. Крім того, зафіксовано значне зростання випадків торгівлі людьми з метою примусової праці та залучення до злочинної діяльності, включаючи кіберзлочини та онлайн-шахрайства.

В Україні проблема торгівлі людьми залишається надзвичайно актуальною, особливо в контексті повномасштабної війни та масового переміщення населення. Згідно з оцінками Глобального індексу рабства за 2023 рік, в Україні на той час перебувало близько 559 000 осіб у ситуації сучасного

рабства, що становить 12,8 осіб на 1000 населення – один із найвищих показників у Європі та Центральній Азії.

Ступінь наукової розробленості теми. У науковій літературі проблема торгівлі людьми розглядається переважно з юридичної, кримінологічної, економічної та правозахисної перспектив. Значна увага приділяється профілактиці, виявленню, механізмам перенаправлення постраждалих, а також міжнародним стандартам захисту. Разом з тим, у межах соціальної роботи залишається недостатньо опрацьованою саме психологічно орієнтована складова підтримки клієнтів, що пережили експлуатацію, а саме – розвиток їхніх внутрішніх ресурсів та сильних сторін. Наукові праці таких дослідників, як Н. Гусак, І. Романової, К. Левченко, Т. Семигіної, І. Буреша, Т. Возної, Н. Лукач, Ю. Нагачевської, І. Слубського, К. Олівер, Дж. Левіта, формують методологічну основу практики соціального супроводу й підходу, орієнтованого на силу.

У цьому контексті актуальним є звернення до концепції розвитку сильних сторін клієнтів як інструменту їхньої реінтеграції, відновлення та зміцнення життєстійкості. Такий підхід дозволяє не лише долати наслідки травми, а й формувати в людини почуття власної гідності, здатності до самовизначення та самореалізації. Розкриття цієї тематики сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи з особами, які постраждали від торгівлі людьми, через акцент не лише на допомозі, а й на мобілізації внутрішніх ресурсів клієнта.

Об'єкт роботи: клієнти соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми.

Предмет роботи: розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми.

Мета роботи: з'ясувати особливості застосування підходу, орієнтованого на розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми, та розробити програму тренінгу, спрямованого на підтримку та зміцнення їхніх особистісних ресурсів.

Завдання роботи:

1. Узагальнити теоретичні підходи до проблеми торгівлі людьми.
2. Охарактеризувати сутність і принципи підходу, орієнтованого на сильні сторони, у соціальній роботі.
3. Визначити методи соціальної роботи з особами, які постраждали від торгівлі людьми.
4. Систематизувати методи оцінки та розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми.
5. Провести емпіричне дослідження щодо розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми..
6. Розробити практичну тренінгову програму з розвитку сильних сторін для клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми.

Методи дослідження. У процесі виконання бакалаврської роботи було використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури, систематизація, узагальнення, синтез, моделювання тренінгової програми, аналіз документів, анкетування, експертне інтерв'ю.

Зокрема, для написання емпіричної частини дослідження було проведено анкетування студентів спеціальності «Психологія», а також експертне інтерв'ю з Ігорем Тридубом – практиком соціальної роботи громадської організації «Чистий Аркуш».

Апробація результатів бакалаврської роботи:

1. результати бакалаврської роботи були представлені на студентській науковій конференції «Квітнева Супервізія – 2025».
2. розроблені методичні рекомендації на тему: «Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми» для Харківського обласного центру соціальних служб.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ СИЛЬНИХ СТОРІН ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

1.1 Теоретичні підходи до визначення поняття торгівля людьми

У світі існує багато криміналу, який порушує права людини у сучасному світі. Актуальним залишається проблема, яка має багато назв: «біле рабство», «контрабанда людей» та інших. Цією проблемою є торгівля людьми, яка розвивається найбільш стрімкими темпами у світі і приносить величезні прибутки, витісняючи собою інші злочини над людством.

Дана проблема привертає увагу багатьох українських дослідників, які аналізують її з різних наукових позицій. У своїх дослідженнях автори звертають увагу на те, що торгівля людьми є складним багатоаспектним явищем, що має соціальні, економічні, правові та гуманітарні виміри. Пандемія COVID-19, збройна агресія Росії проти України, внутрішнє переміщення осіб, зростання безробіття й соціальної вразливості додатково ускладнили ситуацію торгівлі людьми.

І. В. Буреш у своїх працях зосереджується на державному регулюванні протидії торгівлі людьми, особливо на важливості системного підходу до формування політики у цій сфері та трактує торгівлю людьми як «систему суспільно небезпечних дій, спрямованих на експлуатацію людини шляхом обману, насильства або інших форм примусу» [3, с.116].

Т. І. Возна розглядає взаємодію правоохоронних органів і неурядових організацій як ключовий чинник ефективної протидії торгівлі людьми, акцентуючи на необхідності партнерства державного і громадського секторів [4, с. 23].

Н. М. Лукач аналізує інституційні механізми протидії торгівлі людьми в контексті глобалізації, вказуючи на потребу адаптації українських практик до міжнародних стандартів. Науковець подає визначення торгівлі людьми як

«транснаціональне явище, що передбачає переміщення, вербування, утримання людей з метою їх подальшої експлуатації» [12, с. 56].

Ю. С. Нагачевська досліджує міжнародне співробітництво, підкреслюючи роль міжнародних угод, транскордонної взаємодії та обміну інформацією. У працях Ю. С. Нагачевської торгівля людьми визначається як «глобальний виклик безпеці, що потребує консолідованих зусиль держав, міжнародних інституцій і громадянського суспільства» [14].

І. Й. Слубський розглядає адміністративно-правовий аспект проблеми торгівлі людьми, звертаючи увагу на законодавчі прогалини і потреби удосконалення нормативної бази [38].

У цій роботі під торгівлею людьми розуміється сукупність дій, пов'язаних з вербуванням, перевезенням, передачею, приховуванням або отриманням осіб з метою їхньої подальшої експлуатації шляхом обману, шантажу, зловживання вразливістю або застосування насильства, що є порушенням прав людини і вимагає комплексної міжсекторальної відповіді на національному та міжнародному рівнях.

При цьому головним елементом у даній проблемі є експлуатація людини, що включає в себе притягнення до таких форм як проституція, примусову працю, рабство або вилучення органів. При цьому жертви торгівлі людьми зазвичай не дають заплановану згоду на експлуатацію, якщо до неї було застосовано будь-який із наведених заходів впливу.

У 1998 році Верховна Рада України доповнила Кримінальний кодекс нормою, що передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми (стаття 124-1) [8]. Згодом, у 2001 році, було ухвалено новий Кримінальний кодекс України, в якому з'явилася окрема стаття 149 під назвою «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», після чого у 2006 році до кодексу внесли зміни з метою вдосконалення механізмів притягнення до відповідальності за цей злочин.

Причини чому люди потрапляють у ситуацію торгівлі людьми є різноманітними. Це явище функціонує як своєрідний глобальний ринок, де

потерпілі виступають як «пропозиція», а попит формують корумповані роботодавці, експлуататори у сфері сексуальних послуг та інших форм примусової праці. До чинників, що сприяють зростанню «пропозиції», належать соціально-економічні труднощі, зокрема бідність, безробіття, слабкість державних інституцій, насильство в сім'ї, дискримінація, збройні конфлікти, політична нестабільність, а також прагнення до кращого життя за кордоном, що часто має ілюзорний характер. Водночас посиленню попиту на торгівлю людьми сприяють зростання індустрії сексуальних послуг, потреба у дешевій, незареєстрованій робочій силі, розвиток сексуального туризму, поширення дитячої порнографії, які активно розвиваються завдяки новітнім інформаційним технологіям та доступності Інтернету.

Глобальний попит на дешеву працю особливо актуалізує проблему торгівлі людьми в умовах економічної нерівності. Уразливість населення, зумовлена соціальною незахищеністю, робить багатьох осіб потенційними жертвами, особливо уразливими серед яких є жінки та діти, які часто залучаються до сфер сексуальної експлуатації. Водночас явище торгівлі людьми не обмежується виключно сексуальною експлуатацією. Однією з поширених форм є примус до участі у злочинній діяльності, коли особу заздалегідь впливають психологічно або фізично, з метою залучення до вчинення протиправних дій.

Крім того, торгівля людьми охоплює такі форми експлуатації, як примусові шлюби, продаж осіб на ринку праці з подальшим використанням у промисловості, сільському господарстві в якості примусової праці. В останні роки дедалі більше спостерігається залучення чоловіків та неповнолітніх до протиправної діяльності з метою експлуатації, що свідчить про зростаючу різноманітність форм торгівлі людьми.

Серед основних форм торгівлі людьми найчастіше виокремлюють такі види експлуатації [25]:

- торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації. Дана форма експлуатації стосується найінтимнішої сторони життя людини. Цей злочин є

одним із найжорстокіших, адже завдає шкоди особистому життю жінки, руйнує її майбутнє, сімейні зв'язки, негативно впливає на генофонд нації та, відповідно, ставить під загрозу майбутнє всього суспільства. Водночас злочинці отримують величезні прибутки, експлуатуючи жінок і дівчат у сфері глобального ринку сексуальних послуг;

- торгівля людьми з метою трудової експлуатації передбачає використання потерпілих на виснажливих роботах із грубими порушеннями правил охорони праці. Зазвичай це праця в сільському господарстві, на будівництві чи у промисловості щодня, без вихідних та без засобів індивідуального захисту в неналежних соціально-побутових умовах. Є випадки, коли таких осіб повністю ізолюють: вони мешкають у підвалах кримінальних підприємств в антисанітарії, з жорстокою охороною без належного харчування та можливості спілкування з кимось поза межами місця роботи;

- торгівля людьми з метою залучення до жебракування (це форма експлуатації, при якій постраждалих примушують займатися жебрацтвом для отримання прибутку для злочинців). Цей вид торгівлі людьми порушує права людини та завдає значної шкоди фізичному, психологічному та соціальному стану постраждалих. Найбільш уразливими до цієї проблеми є діти, люди з інвалідністю та особи похилого віку. Одним із резонансних прикладів стала кримінальна справа, пов'язана з експлуатацією дітей-інвалідів з Румунії, яких змушували жебракувати на вулицях Риму, столиці Італії. Зловмисники розмістили в румунських ЗМІ неправдиві оголошення про можливість пільгової реабілітації дітей у італійських клініках, щоб заманити їх за кордон;

- торгівля людьми з метою залучення до виготовлення порнографічної продукції передбачає експлуатацію осіб, зокрема дітей, у процесі створення матеріалів порнографічного змісту, які потім поширюються через Інтернет у країни з високим попитом на таку продукцію. Цей вид злочинної діяльності приносить суттєві прибутки організованим угрупованням. Небезпечною є дитяча порнографія, постраждалими від якої стають неповнолітні різного віку та статі.

В Україні було виявлено низку так званих фотостудій, які залучали дітей до реалізації своїх злочинних планів;

- торгівля людьми з метою вилучення органів (це тяжка форма торгівлі людьми, яка полягає в незаконному вилученні органів або тканин у людей для подальшого продажу). Цей вид торгівлі людьми є однією з найжорстокіших форм експлуатації, що завдає непоправної шкоди здоров'ю та життю постраждалих. Серед зафіксованих випадків торгівлі людськими органами найпоширенішою є торгівля нирками, оскільки попит на них залишається високим. Це пояснюється тим, що трансплантація нирки є технічно простішою у порівнянні з пересадкою інших органів.

В Україні особливо гостро постає проблема трудової та сексуальної експлуатації. Водночас останнім часом дедалі частіше фіксуються випадки торгівлі дітьми з метою залучення їх до порнобізнесу та жебракування. Це зумовлено тим, що торгівля людьми є складним і багаторівневим явищем, на кожному етапі якого здійснюються дії, спрямовані на встановлення повного контролю над жертвою та досягнення головної цілі – її експлуатації.

Торгівля людьми є проблемою не лише для України, а й для міжнародної спільноти загалом, тому було розроблено і прийнято низку міжнародних документів, спрямованих на боротьбу з цим явищем. З 1991 року понад 300 тисяч українців стали жертвами проблем, пов'язаних із торгівлею людьми [24].

За даними старшої координаторки з питань захисту Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні, Чісі Мюллер, організація активно досліджує вплив повномасштабного вторгнення Росії в Україну на ситуацію з торгівлею людьми та сучасним рабством. Вона підкреслила, що з 1991 року понад 300 тисяч українців стали жертвами торгівлі людьми. Зокрема, за період з 2019 по 2022 рік більше ніж 46 тисяч осіб з України потрапили в ситуації, пов'язані з трудовою та сексуальною експлуатацією, що в свою чергу призвело до їхнього потрапляння в сучасне рабство [26]. Такі випадки особливо поширені в Польщі, Російській Федерації та на території України. Міжнародна організація

з міграції також продовжує дослідження впливу війни на зростання торгівлі людьми та примусову експлуатацію, намагаючись мінімізувати ризики потрапляння громадян України в ситуації рабства [26].

Для запобігання потраплянням у ситуації рабства, Міжнародна організація з міграції (МОМ) у березні та квітні цього року організувала розповсюдження рекламних матеріалів у поїздах, що курсують між Україною та Польщею. На постерах містилися контактні номери гарячої лінії, які мали на меті допомогти українцям у складних ситуаціях. За результатами проведеного опитування, 15% молодих людей зазначили, що готові прийняти пропозиції від незнайомих щодо, наприклад, переміщення або переїзду в нові місця, що є надзвичайно ризикованим. Було підкреслено важливість продовження інформаційної роботи з цього питання та заклик українських урядовців активізувати боротьбу з торгівлею людьми, оскільки випадки трудової та сексуальної експлуатації все ще фіксуються. Міжнародна організація з міграції, як департамент ООН, й надалі докладатиме максимум зусиль для підтримки уряду України у вирішенні цієї проблеми [26].

За інформацією ООН на 18 березня 2023 року, понад 3 мільйони людей були вимушені залишити Україну та шукати притулок у сусідніх державах і в різних країнах Європи, тоді як близько 1,9 мільйона осіб перемістилися всередині самої країни. [40]. За оцінками експертів, більшість з них (90%) складають жінки та діти. Крім того, понад 7,7 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами [30]. Це безпрецедентне переміщення населення створює значні матеріально-технічні труднощі для державних і недержавних організацій, особливо в країнах, що межують з Україною. Швидко на це зреагували громадянські організації, спеціалізовані НУО та журналісти, які почали сигналізувати про підозрілі випадки торгівлі людьми серед біженців, які залишили Україну. Експерти Ради Європи, що займаються протидією торгівлі людьми, наголошують, що внутрішньо переміщені особи є найбільш вразливими до торгівлі людьми [30]. Отже, всі люди, які покидають Україну, мають право на міжнародний захист відповідно до національного та міжнародного

законодавства, зокрема Директиви Європейського Союзу про тимчасовий захист. Це включає негайне надання допомоги, право на тимчасове проживання, доступ до ринку праці, житла, медичного обслуговування та соціальних послуг. Варто також підкреслити, що особи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, часто стають жертвами торгівлі людьми, зокрема через примусове залучення до бойових дій, тортури, зґвалтування, депортацію до Росії та утримання в концтаборах.

Найбільшу вразливість до цього правопорушення мають такі категорії осіб: незаміжні жінки, самотні матері, розлучені люди, молодь, безпритульні діти, сироти, представники неблагополучних родин, сільські жителі, внутрішньо переміщені особи, трудові мігранти, а також ті, хто зазнав різних форм насильства, включно з сексуальним, люди з низьким рівнем доходу та особи з психічними розладами [13].

Протидія торгівлі людьми та експлуатації осіб, що тікають від війни в Україні, вимагає скоординованих зусиль з боку держави та міжнародних організацій. Для ефективного запобігання торгівлі людьми серед таких осіб органи повинні збирати та поширювати інформацію, що включає дані про підозрюваних і виявлені випадки торгівлі людьми, з урахуванням віку, статі та інших критеріїв, дотримуючись правил захисту даних. Швидкий обмін інформацією між державними та недержавними структурами на національному та міжнародному рівнях є критично важливим для запобігання торгівлі людьми серед біженців з України та для виявлення потенційних жертв [20].

У контексті сучасного розуміння торгівлі людьми, особливо в умовах воєнного часу та масового переміщення населення, значну роль відіграє здатність фахівців, зокрема соціальних працівників, діяти з дотриманням етичних і правових норм у взаємодії з постраждалими. Найбільш вразливими є внутрішньо переміщені особи, які можуть стати жертвами як експлуатації за

кордоном, так і всередині країни. Визначальними у роботі з постраждалими є наступні принципи:

- конфіденційність, що полягає у забезпеченні повної таємниці щодо особистої інформації постраждалих;
- добровільність участі, тобто постраждалий має право самостійно приймати рішення щодо участі в програмах допомоги;
- пріоритетність інтересів постраждалого, а саме повага до особистої думки й вибору клієнта;
- неупереджене та шанобливе ставлення з визнанням людської гідності незалежно від минулого досвіду;
- формування довіри для створення безпечного середовища для діалогу, без осуду й тиску;
- підтримка суб'єктності клієнта із заохоченням до самостійного прийняття рішень, повернення віри в себе;
- фокус на сильних сторонах з розпізнаванням життєвої стійкості, адаптивності та потенціалу до відновлення [21].

Дані принципи роботи з постраждалими від торгівлі людьми не лише відповідають правовим вимогам, а й підтримують базові цінності соціальної роботи, спрямовані на повагу до особистості та відновлення життєздатності людини, що пережила травмівний досвід.

1.2 Підхід, орієнтований на розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи: поняття та основні принципи

Підхід, орієнтований на сильні сторони, базується на ключовому переконанні, що соціальна робота є партнерством між соціальним працівником і клієнтом, де працівник вірить у здатність клієнта самостійно подолати свої

проблеми за умови отримання достатніх повноважень і підтримки з боку суспільства.

За результатами дослідження Керол Олівер, практика, що спирається на цей підхід, включає підтримку самовизначення клієнтів, встановлення зв'язків із внутрішніми та зовнішніми ресурсами, а також забезпечення збалансованого сприйняття ситуації [33]. Згідно з дослідницею, підхід, орієнтований на сильні сторони, передбачає поєднання підтримувальної та директивної ролей соціального працівника: підтримання балансу між дружнім, неупередженим і відкритим ставленням до клієнтів (з використанням їхніх переваг, залученням до співпраці і визнанням їх як активних суб'єктів) та цілеспрямованим застосуванням професійних повноважень.

Інший дослідник, Джонатан Левіт, підкреслює, що одним із ключових принципів цього підходу є формування позитивної ідентичності, що передбачає розвиток внутрішньої впевненості в собі. Ця ідея тісно пов'язана з концепцією резилієнтності. Таким чином, соціальні працівники мають базувати свою роботу на переконанні, що незважаючи на труднощі, з якими зіткнулися клієнти, вони здатні витримати випробування і мають віру в можливість досягнення бажаних цілей та успіху [37, с. 72].

В основі підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта, лежить низка ключових принципів, зокрема:

- беззаперечна віра у потенціал клієнта;
- фокус уваги формує світогляд;
- мова, якою користуються соціальні працівники та клієнти, творить їхню реальність;
- прийняття незворотності змін;
- позитивні зміни ґрунтуються на справжніх, аутентичних стосунках;
- важливість врахування клієнтського погляду та оцінки;
- поступове нарощування готовності до змін [32].

Безумовна віра в потенціал клієнта, його здібності, унікальні можливості та сильні сторони – це принцип, що передбачає повне прийняття внутрішнього світу клієнта і часткове або повне погодження з його цінностями, переконаннями, думками та життєвою позицією. Соціальні працівники можуть не поділяти вибір клієнта або сумніватися у його ресурсному потенціалі. Водночас існує ризик, що клієнт сам втратить віру у власні можливості, що може викликати страх не виправдати довіру соціального працівника.

Фокус уваги визначає світогляд – це принцип зосередження на силі, а не проблемі, що формує у клієнта почуття впевненості, надії та оптимізму. Поряд з тим, ті аспекти, на які зосереджує увагу клієнт, визначають міру реальності бажаного результату, до якого він прагне. Для даного принципу важливо слухати наративи клієнта, навіть, якщо вони мають негативне емоційне забарвлення, адже у них завжди можна віднайти свідчення стійкості та сили, які, можливо, сам клієнт не усвідомлює.

Принцип «фокус уваги визначає світогляд» передбачає акцент на сильних сторонах замість проблем, що сприяє формуванню у клієнта відчуття впевненості, надії та оптимізму. Крім того, те, на чому концентрується увага клієнта, впливає на сприйняття реальності бажаного результату, до якого він прагне. Важливо уважно слухати історії клієнта, навіть якщо вони мають негативний емоційний відтінок, адже саме в них можна виявити ознаки стійкості та сили, які, можливо, сам клієнт ще не усвідомив.

Принцип прийняття незворотності змін розглядає їх як цінний досвід, який збагачує життя і сприяє особистісному розвитку. Це допомагає стимулювати прогрес клієнта та сприяє позитивній трансформації його поведінки.

Принцип «позитивні зміни підкріплюють аутентичні стосунки» визнає право клієнта на соціальну підтримку та його здатність встановлювати взаємодію з установами, організаціями, соціальними групами або окремими особами, які входять до мережі офіційної чи неофіційної підтримки.

Принцип важливості клієнтської перспективи та оцінки глобальності проблеми передбачає, що клієнт виступає як розповідач власної життєвої історії. При цьому увага приділяється не окремим деталям подій, а тим якостям, можливостям і ресурсам, які допомогли йому стати більш стійким.

Принцип нарощування готовності до змін заохочує клієнта виходити за межі зони комфорту для розвитку міцних навичок саморегуляції та мобілізації ресурсів. Цей процес вимагає часу і не завжди можливий у рамках термінових або короткотривалих соціальних інтервенцій. При цьому соціальні працівники не можуть наперед передбачити, як клієнти поведуться після завершення підтримки. Накопичення ресурсів є не лише метою, а й постійним динамічним процесом.

Соціальна робота, що базується на підході, орієнтованому на сильні сторони клієнтів, опирається на системний підхід. Цей підхід став популярним у зарубіжній соціальній роботі з 1970-х років і нині вважається одним із ключових теоретичних фундаментів для інтервенцій, спрямованих на покращення добробуту окремих осіб і спільнот, а також забезпечення соціальної справедливості та захисту прав людини. Системний підхід активно розвивався протягом XX століття й включає різноманітні концепції та моделі, що мають різний рівень практичної значущості для соціальної роботи. Зокрема, норвезькі дослідниці Хатчінсон та Олтедаль у своїй теорії систем виділяють такі складові [41, с. 376]:

- Загальна (базова) теорія систем, яка базується на ключовій ідеї взаємозв'язку між підсистемами.
- Системно-екологічна теорія, що пропонує розширене вивчення екосоціального контексту життєвого досвіду клієнта, застосовуючи екологічну перспективу та модель життєвого циклу в соціальній роботі (де потреби розглядаються з урахуванням як особистої ситуації клієнта, так і середовища, у якому він функціонує).
- Теорія сімейних систем, яка розглядає життєву ситуацію клієнта через призму його найближчого оточення — сім'ї та її структурних елементів.

- Радикальна системна теорія, яка зосереджується на конфліктах і нерівноправних відносинах у структурних системах, що впливають на добробут клієнта.

Сучасна наука визначає систему як сукупність взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють між собою. Кожен елемент виконує певні функції і є невід'ємною частиною системи з огляду на завдання, яке вона має виконувати. При цьому система набуває нових властивостей, що виникають саме внаслідок взаємодії цих елементів [35].

Засновником загальної теорії систем називають Карла Людвіга фон Берталанфі, австрійського вченого, який проживав у Канаді та США. Деякі з його видатних праць включають «Сучасні теорії розвитку» (1933), «Проблеми життя» (1952), «Роботи, люди та розум» (1967), «Організмична психологія та системна теорія» (1968) та «Загальна теорія систем» (1968). Він вважав, що всі організми – це системи, які складаються з підсистем і є складовими надсистеми. За його твердженням, внутрішня форма системи, а також її якісні характеристики, формуються завдяки зв'язкам між її елементами. Зміни в одній частині системи впливають на інші складові системи.

До особливого класу систем, у яких поєднуються матеріальні та ідеальні елементи, належить соціальна система. Вона становить цілісне утворення, в якому основними складовими є індивіди, групи, спільноти, соціальні інститути, їх зв'язки, взаємодії, взаємовідносини, а також соціальні норми, цінності та інші аспекти.

Розробником теорії соціальних систем є американський соціолог Талкот Парсонс, який у 1950-60-х роках запозичив ідею системи з біологічної теорії. У своїй праці «Соціальна система» (1951) дослідник розглядав суспільство як систему, складену з окремих інтегрованих елементів, а саме: суспільні цілі; норми; цінності; ролі. Методологічний підхід Парсонса базувався на аналізі стійких елементів системи, під якими він розумів складові системи та її «тривалі зв'язки», а особливу увагу приділяв функціям, тобто завданням та результатам діяльності системи [18].

Американські дослідниці Еліен Пінкус та Енн Мінахен запропонували використовувати концепції загальної теорії систем у соціальній роботі через чотири системи, які взаємодіють для досягнення мети та зміни в житті клієнтів: система агента змін, система клієнта, система мети та система дії [32].

Соціальні працівники повинні враховувати цілеспрямованість і межі соціальних систем. Вони мають усвідомлювати, що соціальні системи формуються з метою досягнення певних завдань, наприклад, сім'я існує для продовження роду та надання любові і підтримки, а професійна система – для створення конкретного продукту чи надання послуги.

Соціальні системи можуть мати як формальні, чітко визначені межі — наприклад, шлюб чи трудовий контракт, так і неформальні, як цивільний шлюб. Соціальні працівники повинні уважно ставитись до цих меж, адже їх відсутність може зробити систему більш вразливою до впливу інших систем. Водночас це не означає, що система не існує.

Однією з ключових ідей теорії систем є аналіз обміну енергією та ресурсами між складовими системи, а також здатність системи взаємодіяти з іншими системами у своєму оточенні. Залежно від цього, системи поділяють на закриті та відкриті.

Закриті системи – це системи, де обмін ресурсами відбувається лише всередині самої системи, подібно до вакууму, без взаємодії із зовнішнім середовищем. Відкриті системи, навпаки, налаштовані на прийняття нового досвіду та готові ділитися своїми ресурсами з навколишнім середовищем [50].

Ці поняття мають ключове значення для розуміння соціальних систем та їх взаємодії в соціальній роботі. Вони дозволяють глибше аналізувати, як система взаємодіє з оточенням і сприяють більш ефективному втручанню для підтримки клієнтів.

Ще одна важлива характеристика соціальних систем – явище гомеостазу, тобто здатність прагнути зберігати внутрішню рівновагу. Ця рівновага важлива як для функціонування самої системи, так і для її взаємодії з зовнішнім середовищем. Якщо баланс порушується через зміни всередині системи або в її

оточенні, система мобілізує ресурси для адаптації і відновлення стабільного стану.

У контексті соціальної роботи концепти еквіфінальності і мультифінальності мають особливе значення для розуміння складності і багатогранності процесу допомоги клієнтам.

Еквіфінальність означає, що мета втручання може бути досягнута різними шляхами. Соціальний працівник визнає, що клієнти мають різні ресурси, умови, і тому підходи до підтримки мають бути гнучкими і адаптованими під індивідуальні особливості.

Мультифінальність підкреслює, що одна й та сама дія або втручання може мати різні результати для різних частин системи. Наприклад, зміни в сім'ї клієнта можуть позитивно вплинути на його психоемоційний стан, але водночас створити виклики в робочому середовищі чи соціальному колі.

Важливо, що соціальний працівник розглядає клієнта не ізольовано, а у взаємодії з численними системами – сімейною, соціальною, професійною, культурною тощо. Кожна життєва ситуація унікальна, тому підхід до допомоги має бути індивідуалізованим, контекстуалізованим і чутливим до впливу різних систем. Це дозволяє враховувати складність людського життя та знаходити найефективніші шляхи підтримки та розвитку клієнта.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної роботи розкрито сутність та багатовимірність явища торгівлі людьми як однієї з найбільш небезпечних форм сучасної організованої злочинності, що загрожує правам людини, соціальній стабільності та міжнародній безпеці. Дослідження поняття торгівлі людьми підтвердило його складну природу, що включає соціальні, економічні, правові, гуманітарні та психологічні аспекти. Було проаналізовано основні підходи

науковців до визначення цього явища, акцентовано на його транснаціональному характері та важливості міжсекторальної взаємодії у процесі протидії.

Аналіз статистичних та аналітичних джерел засвідчив, що торгівля людьми в Україні набула особливої актуальності в умовах війни, масової міграції та внутрішнього переміщення осіб. Особливо вразливими до потрапляння в ситуації експлуатації виявилися жінки, діти, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, сироти, а також представники соціально незахищених груп. Окремо було наголошено на тому, що війна РФ проти України значно посилила загрози, пов'язані з торгівлею людьми, створивши нові можливості для злочинних схем, зокрема в сфері сексуальної експлуатації, примусової праці, жебрацтва, порнобізнесу та вилучення органів.

Було проведене систематизоване визначення основних форм торгівлі людьми, зокрема сексуальної, трудової, кримінальної експлуатації, жебрацтва, порнографії та трансплантації органів. Кожна з цих форм має свої особливості реалізації, механізми втягування жертв та шляхи маскуванню. Практика демонструє, що торгівля людьми є адаптивним явищем, яке швидко трансформується під впливом соціальних, економічних і технологічних змін.

Проаналізовано міжнародно-правову та національну нормативно-правову базу, що підкреслює інтеграцію України в глобальну систему боротьби з цим явищем. Зазначено про недосконалість законодавчого забезпечення, необхідність удосконалення міжвідомчої координації, а також посилення профілактичної, роз'яснювальної та інформаційної роботи серед населення.

Особливу увагу приділено підходу орієнтованого на сильні сторони клієнта у подоланні наслідків торгівлі людьми, що може створити основу для ефективної реінтеграції жертв у суспільство та формування у них життєвої стійкості.

Таким чином, було визначено теоретико-понятійне підґрунтя для подальшого дослідження соціальної роботи з особами, які постраждали від торгівлі людьми, з фокусом на їхні сильні сторони як ключовий ресурс відновлення.

РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНА РОБОТА З КЛІЄНТАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

2.1 Методи соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми

Торгівля людьми є однією з найтяжчих форм порушення прав людини, яка залишає глибокі психологічні, фізичні та соціальні наслідки для постраждалих. Повернення до нормального життя потребує не лише медичної або юридичної допомоги, а й цілеспрямованої, професійної соціальної підтримки. Саме соціальні працівники відіграють ключову роль у процесі реінтеграції постраждалих у суспільство, допомагаючи їм відновити базові функції, віру в себе, а також знову стати повноцінними учасниками соціальних процесів.

У роботі з цією категорією клієнтів фахівці з соціальної роботи застосовують різні методи, залежно від індивідуальних потреб постраждалих, етапу їхньої реабілітації та доступних ресурсів. Методи соціальної роботи зосереджуються не лише на подоланні наслідків травматичного досвіду, а й на розвитку внутрішнього потенціалу, формуванні навичок самостійного життя та зміцненні особистих і соціальних ресурсів. Саме комплексний і гуманістичний підхід дозволяє досягати довготривалих позитивних результатів у процесі соціального супроводу та підтримки осіб, які пережили торгівлю людьми.

Соціальна профілактика є одним із ключових методів соціальної роботи з людьми, які потрапили у торгівлю людьми. Її основне завдання – не лише запобігти повторній віктимізації клієнта, а й створити умови для формування навичок безпечної поведінки, критичного мислення та обізнаності про ризики. У процесі соціальної профілактики особливу увагу приділяють інформуванню постраждалих про їхні права, доступні ресурси допомоги, можливості захисту та підтримки. При цьому основний акцент робиться на розуміння ознак експлуатації, щоб у майбутньому вони могли розпізнавати небезпечні ситуації та уникати їх.

Соціальна профілактика торгівлі людьми – це система заходів, спрямована на запобігання виникненню умов, які можуть спричинити потрапляння людини у ризиковану ситуацію експлуатації. Вона є фундаментальною складовою соціальної роботи, яка поєднує як інформаційні, так і практичні механізми взаємодії з різними групами населення, зокрема з молоддю та особами, які опинилися в складних життєвих обставинах [6].

Соціальна профілактика як спосіб соціальної роботи у напрямі боротьби з торгівлею людьми охоплює низку важливих напрямів, спрямованих на зниження ризиків потрапляння осіб в ситуації експлуатації. Основними аспектами такої профілактики є:

1. *Аналіз соціально-психологічних особливостей молоді.* Одним із першочергових завдань профілактики є дослідження специфіки соціального становища, потреб, проблем та поведінкових моделей дітей і молоді, які можуть виступати передумовами ризикової поведінки. Особлива увага приділяється вивченню мотивацій щодо працевлаштування, участі в освітніх програмах або подорожах за кордон, оскільки саме ці сфери нерідко використовуються як прикриття для втягнення в торгівлю людьми.

2. *Формування позитивної мотивації до звернення за соціальними послугами.* Ефективна профілактика передбачає активну роботу із залучення потенційних груп ризику до соціальних сервісів, зокрема через створення привабливих форм подання інформації, яка стосується протидії торгівлі людьми. Завданням є підвищення рівня обізнаності та зацікавлення людей у засвоєнні знань щодо власної безпеки та прав.

3. *Соціальна підтримка.* Важливим елементом профілактики є встановлення стійкого контакту з групами ризику та їхнім найближчим соціальним оточенням з метою надання комплексної соціальної допомоги. Така допомога включає правове інформування, соціально-педагогічний супровід, формування критичного мислення та життєвих навичок, які знижують імовірність ризикованих рішень. Вона також сприяє соціальній інтеграції,

підвищенню соціального статусу, розвитку особистості, навчанню самозахисту та реалізації громадянських прав.

4. *Стимулювання молодіжної активності в профілактичному напрямі.*

Профілактика торгівлі людьми також передбачає розвиток механізмів самодопомоги серед молоді шляхом популяризації інформаційних ресурсів про діяльність установ та організацій, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми. Значну роль відіграє підтримка ініціатив, таких як волонтерський рух, студентські соціальні служби, громадські організації та позааудиторна виховна діяльність, що формують активну громадянську позицію й орієнтують на безпечну модель поведінки.

Первинна соціальна профілактика торгівлі людьми є найбільш масовою та універсальною формою попередження і має на меті формування безпечного, відповідального та активного стилю життя, який сприяє реалізації прав, задоволенню потреб і запобігає залученню до ризикованих ситуацій. Основний акцент робиться на інформаційній роботі: роз'ясненні суті торгівлі людьми, вихованні неприйняття будь-яких форм експлуатації, формуванні правової свідомості та розвитку критичного мислення.

Завдання такої профілактики включають розвиток уже наявних у людей життєвих навичок і вмінь, навчання розпізнаванню ризикованих ситуацій та вмінню діяти в них, а також зміцнення особистісних ресурсів, таких як самоконтроль, усвідомлення своїх прав і відповідальність за власну поведінку.

Зміст первинної профілактики охоплює:

- інформування про явище торгівлі людьми;
- пояснення правових норм поведінки у потенційно небезпечних ситуаціях;
- демонстрацію практичних моделей безпечної поведінки у контексті навчання, подорожей, праці за кордоном;
- підтримку залучення постраждалих до позитивної соціальної активності (громадської, творчої, спортивної тощо).

До методів первинної профілактики належать інформування, переконання, робота в громаді та профілактичний вплив через соціальну рекламу.

Вторинна соціальна профілактика торгівлі людьми орієнтована переважно на групову роботу з «групами ризику». Її головна мета – змінити ризиковану, неадаптивну поведінку на безпечну, соціально прийнятну, а також сприяти формуванню конструктивного ставлення до себе й оточуючих. Цей вид профілактики акцентує увагу на розвитку навичок, необхідних для розпізнавання небезпечних ситуацій і відповідального реагування на них.

Завдання вторинної профілактики полягають у своєчасному виявленні осіб, які перебувають у вразливому становищі, та наданні їм підтримки. Робота у цьому напрямі включає формування знань і життєвих навичок самозахисту, ознайомлення з діяльністю установ, які допомагають жертвам торгівлі людьми, правилами безпечної поведінки за кордоном, процедурою легального оформлення документів тощо. Важливим є також сприяння зміні ставлення особи до самої себе, усвідомлення цінності власного життя та особистої ролі в суспільстві.

При цьому основними засобами для роботи виступають інформування, переконання, вправи, пояснення, елементи драматизації, розбір реальних історій постраждалих, моделювання ситуацій. Форми реалізації включають тренінгові програми, тематичні заняття, вуличну соціальну роботу, консультативну підтримку через «гарячі лінії».

Третинна соціальна профілактика торгівлі людьми спрямована на підтримку осіб, які вже стали жертвами експлуатації, з метою їх повноцінної інтеграції у суспільство та запобігання повторному потраплянню в ситуації ризику. Основна увага приділяється глибокому аналізу життєвої історії клієнта, з'ясуванню причин та особливостей поведінки, які призвели до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, а також усуненню цих причин шляхом перенавчання, соціального супроводу та підвищення соціального статусу.

Цей вид профілактики має переважно індивідуальний характер і потребує тривалого часу, постійної підтримки та міждисциплінарної взаємодії фахівців –

соціальних працівників, психологів, юристів, освітян тощо. Третинна профілактика тісно пов'язана з процесами соціальної реабілітації та ресоціалізації, але має чітко окреслену мету – стабілізацію життя клієнта та його безпечну інтеграцію в нове соціальне середовище.

До основних методів такої роботи належать [29]:

- індивідуальна робота з випадком;
- рефлексивний аналіз досвіду;
- перенавчання та перекваліфікація;
- створення виховуючих ситуацій та демонстрація позитивних життєвих перспектив;
- реконструкція характеру та поведінкових моделей;
- заохочення, мотивація до саморозвитку;
- включення особи до соціально корисної діяльності та підтримка через позитивно орієнтоване середовище.

Важливо зазначити, що соціальна профілактика торгівлі людьми має на меті реалізацію низки завдань, спрямованих на підвищення обізнаності та активної позиції молодих людей щодо цієї проблеми. Одним із основних завдань є проведення інформаційно-консультативної роботи, яка повинна забезпечити розуміння суті явища «торгівля людьми» та його негативних наслідків. Крім того, важливо сприяти розвитку правової свідомості та формуванню правомірної поведінки, що включає відповідальність за своє життя та благополуччя. Це також передбачає стимулювання активності, самостійності та творчих здібностей, а також створення сприятливих умов для їхньої самореалізації в рамках соціального середовища.

Для досягнення цих цілей використовуються різноманітні методи, що базуються на роботі з конкретними випадками, що дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до кожного учасника. Одним із ефективних інструментів є рефлексія ситуації, що дає можливість оцінити особистісний розвиток. Важливими є також методи перенавчання, переключення уваги та створення

виховуючих ситуацій, що стимулюють розвиток позитивних рис характеру. Водночас значну роль відіграють методи заохочення та надання перспектив для подальшого розвитку, що дозволяє побачити можливості для самовдосконалення та досягнення своїх життєвих цілей.

У контексті роботи з людьми, які постраждали від торгівлі людьми, консультування є важливою складовою процесу їх реабілітації, ресоціалізації та подолання наслідків травматичного досвіду.

Соціальне консультування – це форма професійної допомоги, яка передбачає надання кваліфікованих порад, підтримки та супроводу з метою відновлення соціального функціонування особи, формування у неї навичок безпечної поведінки, правосвідомості та адаптації до нових умов з метою їх соціалізації, відновлення та оптимізації їх соціальних функцій, вироблення соціальних норм спілкування [20].

У консультуванні як методі роботи з постраждалими від торгівлі людьми можна виокремити кілька основних напрямків [7]:

- медико-соціальне консультування – допомога в питаннях здоров'я, доступу до медичних послуг, відновлення фізичного та психічного стану;
- психолого-педагогічне – підтримка у подоланні психологічної травми, формування впевненості, мотивації до змін і саморозвитку;
- соціально-правове – інформування щодо прав постраждалих, супровід у процесі подання заяв до правоохоронних органів або отримання статусу постраждалого;
- соціально-управлінське – консультування з питань отримання соціальних послуг, працевлаштування, навчання, взаємодії з органами державної влади;
- соціонімічне консультування – інтеграція елементів духовної підтримки, моральних орієнтирів, особистісного зростання та розуміння власної цінності.

Фахівець з соціальної роботи у таких випадках виконує багатофункціональну роль він виступає як консультант, правозахисник,

психолог, педагог і координатор допомоги. Це зумовлено необхідністю комплексного підходу до вирішення проблем клієнта, який часто перебуває у вкрай вразливому стані.

У практиці соціальної роботи з особами, які зазнали торгівлі людьми, застосовуються різні типи консультування [23]:

- Вуличне консультування – це контактне консультування отримувачів соціальних послуг, що проводиться в поза стаціонарними приміщеннями, де зазвичай працюють надавачі послуг. Воно відбувається у звичних закритих місцях, де ці люди мешкають, збираються або проводять час разом.
- Групове консультування – це процес, у якому беруть участь двоє або більше осіб із подібними складними життєвими ситуаціями або спільним запитом на допомогу.
- Дистанційне консультування – це заочне консультування, яке надається суб'єктом соціальної послуги за допомогою технічних засобів, і яке за потреби може забезпечувати анонімність отримувача.
- Індивідуальне консультування – це персональна робота з отримувачем соціальних послуг, спрямована на розвиток його навичок і компетентності у подоланні складних життєвих обставин, а також на мобілізацію внутрішніх ресурсів для запобігання подальшим проблемам.

Консультування – це процес взаємодії між спеціалістом і клієнтом, в основі якого лежить довіра, професійна етика та прагнення до покращення життєвої ситуації особи. Залежно від ситуації застосовуються індивідуальні або групові форми консультування, а за змістом – конкретні (ситуативні) або програмні (довгострокові) підходи. У складних випадках вони можуть поєднуватися задля досягнення найкращого результату в роботі з клієнтом.

Консультація за своєю технологією і формою – це взаємодія між двома або більше особами, під час якої консультант застосовує спеціалізовані знання та інформацію, щоб допомогти клієнту у розв'язанні його проблем.

Однією з ключових форм негайного реагування на ситуації, що загрожують життю, здоров'ю або психологічному стану у соціальній роботі з особами, які постраждали від торгівлі людьми є кризове та екстрене втручання.

Кризове та екстрене втручання – це оперативне втручання в кризову ситуацію, метою якого є швидке усунення або зменшення негативних наслідків, а також надання допомоги і підтримки для її подолання. [13].

Соціальна послуга кризового втручання реалізується через низку дій: надання екстреної підтримки, тимчасового прихистку, медичної або психологічної допомоги, а також інформування відповідних органів – поліції, служби у справах дітей тощо – у разі виявлення негайної загрози. Після стабілізації ситуації соціальний працівник аналізує причини кризового стану клієнта, що дозволяє планувати подальшу реабілітаційну роботу та соціальний супровід.

Цей метод передбачає надання якісної, швидкої та короткотривалої допомоги, захисту й підтримки особам, які опинилися в кризовій ситуації. У контексті соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми, кризове втручання застосовується, коли постраждалі не можуть самостійно сформулювати ефективні способи реагування та адаптації до кризової ситуації.

Його мета – відновлення оптимального рівня особистісного та міжособистісного функціонування, зниження проявів кризового стану та усунення безпосередньої загрози життю і здоров'ю отримувачів соціальної послуги. Метод також спрямований на активізацію й підтримку осіб, які опинилися в кризі, зокрема постраждалих від домашнього насильства, а також на підвищення їхньої здатності самостійно вирішувати проблеми, що спричинили або виникли внаслідок кризової ситуації.

Залежно від специфіки кризової ситуації розрізняють такі форми кризового та екстреного втручання [14]:

- телефонне консультування – надання психологічної чи інформаційної підтримки за допомогою телефонного зв'язку;

- екстрена допомога – невідкладне втручання з метою негайного усунення загрози життю чи здоров'ю;
- короткочасна кризова допомога – оперативна підтримка клієнта протягом обмеженого часу для стабілізації його стану;
- кризове консультування – фахова допомога, спрямована на подолання емоційних і психологічних труднощів, пов'язаних із кризовою ситуацією.

Екстрена соціальна допомога надається у випадках, коли існує пряма загроза життю або здоров'ю особи, яка стала жертвою торгівлі людьми або опинилася в іншій надзвичайній ситуації. Така допомога повинна бути забезпечена без зволікань, не пізніше ніж протягом 24 годин з моменту отримання відповідної інформації. Основним завданням є негайна ліквідація небезпеки, забезпечення постраждалої особи безпечним середовищем, стабілізація її психоемоційного стану, зниження рівня стресу та задоволення її першочергових життєвих потреб. Відповідальність за прийняття рішень та організацію заходів у рамках екстреного втручання несе уповноважений суб'єкт – надавач соціальної послуги.

Короткочасна кризова допомога передбачає надання підтримки протягом 48 годин після повідомлення про ситуацію. Вона має на меті запобігти подальшому загостренню кризи, надати людині тимчасове безпечне місце перебування (у разі потреби), сформувавши адаптаційні механізми реагування на стрес, подолати його наслідки, а також забезпечити психологічну стабілізацію і базові потреби.

Кризове консультування надається в межах 24 годин з моменту настання критичної події та спрямоване на аналіз ситуації разом із постраждалою особою, розвиток навичок саморегуляції та подолання стресових переживань. Цей вид втручання може реалізовуватись у форматі індивідуальної, групової або сімейної роботи, залежно від характеру та масштабу кризи.

До основних заходів, що складають зміст цієї соціальної послуги, належать: оцінка й аналіз кризової ситуації (зокрема тієї, що виникла внаслідок

насильства чи торгівлі людьми), інформування постраждалої особи щодо її прав, потенційних наслідків ситуації, порядку отримання допомоги; забезпечення першочергових життєвих потреб (захист, харчування, медична допомога, одяг тощо); організація психологічної підтримки, що включає психодіагностику, консультування, стабілізацію емоційного стану; сприяння у тимчасовому розміщенні особи в безпечному місці; координація з іншими службами та фахівцями для комплексного реагування (швидка допомога, поліція, соціальні служби тощо); а також допомога в оформленні необхідних документів.

Соціальна послуга кризового втручання може бути надана за місцем проживання або фактичного перебування постраждалої особи (у медичних, освітніх установах, кризових центрах, тимчасових притулках, мобільних пунктах допомоги чи навіть у родичів), а також у спеціалізованих організаціях, що здійснюють таку діяльність.

Послуга надається з моменту отримання повідомлення про кризову ситуацію до часу, коли ризики будуть усунені або обставини, що призвели до кризи, подолані. Загальний термін надання послуги не перевищує 72 години. Після цього, у разі потреби, особі призначаються інші форми соціальної підтримки, спрямовані на подолання складних життєвих обставин.

Надання такої допомоги базується на принципах доступності, поваги до гідності особи, її незалежності та індивідуального підходу. Соціальні працівники враховують фізичний і психологічний стан клієнта, його вік, стать, культуру, мову, релігійні переконання, расову та етнічну приналежність, а також особливі потреби (у тому числі осіб з інвалідністю).

Постраждалі повинні бути проінформовані про свої права та обов'язки, а також про доступні соціальні послуги і процедури їх отримання. Для цього використовуються різні джерела: засоби масової інформації, офіційні сайти, інформаційні стенди, буклети, листівки тощо. Установи, які надають соціальні послуги, мають чітко визначений графік роботи фахівців, а інформація про їхню діяльність подається у доступному та зручному для користувача форматі, включаючи пристосування для осіб, що постраждали від торгівлі людьми [12].

Окрему увагу приділяють дотриманню конфіденційності: особисті дані отримувачів послуг захищаються відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» [25]. Дані зберігаються у недоступних для сторонніх осіб місцях. Передача персональної інформації третім особам можлива лише за згодою отримувача або згідно з чинним законодавством.

2.2 Методи оцінки та розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми

У соціальній роботі з людьми, які пережили торгівлю людьми, дуже важливо не лише допомогти їм подолати наслідки травми, а й знайти в собі сили для відновлення. Один із найефективніших підходів – це підхід, орієнтований на сильні сторони. Його суть полягає в тому, щоб не зосереджуватись на проблемах, недоліках клієнта, а навпаки – відшукати ті якості, здібності та ресурси, які можуть стати опорою на шляху до відновлення.

Анкета є зручним і поширеним інструментом, адже дозволяє швидко зібрати основні дані, але часто обмежує у глибині отриманої інформації. Інтерв'ю, навпаки, є гнучкішим: воно дає змогу ставити додаткові питання і краще зрозуміти людину, хоч і потребує більше часу [45].

Інтерв'ю є більш гнучким способом збору інформації, ніж звичайна анкета, адже воно дозволяє соціальному працівникові ставити додаткові запитання, уточнювати відповіді і таким чином отримувати глибше розуміння ситуації клієнта. Проте варто врахувати, що проведення інтерв'ю зазвичай займає більше часу і потребує більше зусиль, ніж анкетування.

Фокус-група, у свою чергу, дає змогу працювати одночасно з кількома людьми. Це зручно, коли потрібно дізнатися про спільний досвід або виявити сильні сторони не лише окремих осіб, а й цілої групи чи громади. Такий підхід дозволяє зібрати різні думки й віднайти колективні ресурси. Водночас,

індивідуальні опитування можуть дати глибшу й більш особисту інформацію, яку важче отримати у груповому форматі.

На відміну від патерналістського підходу, де оцінюють, чого людині не вистачає, підхід, що базується на сильних сторонах, концентрується на тому, що в людини вже є – які можливості, досвід, знання вона має. Тому запитання в анкетах формуються так, щоб допомогти виявити саме ці позитивні аспекти [43]:

- Особисті риси та здібності – запитання можуть стосуватись комунікаційних навичок, творчого мислення, вміння вирішувати проблеми, аналітичних здібностей тощо.
- Цінності та переконання – тут важливо з'ясувати, що є важливим для людини, які її життєві принципи, цілі та мрії.
- Знання, навички та досвід – ці питання стосуються того, що людина добре вміє робити, який має професійний або життєвий досвід, чого навчилась.
- Ресурси – питання можуть охоплювати доступ до соціальної підтримки (наприклад, родичі, друзі), участь у житті громади, користування різними сервісами й послугами тощо.

Уся зібрана інформація в результаті такої оцінки дає змогу соціальному працівникові скласти індивідуальний план допомоги, орієнтуючись на сильні сторони клієнта, що дозволяє ефективніше підтримати його в процесі відновлення.

Для оцінювання потенціалу та ресурсів клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми, доцільно застосовувати різноманітні рефлексивні вправи. Вони не лише сприяють виявленню сильних сторін особистості, а й стають відправною точкою для їх подальшого розвитку.

Для значної частини фахівців у сфері соціальної роботи процес виявлення та використання сильних сторін клієнта є нерозривно пов'язаними поняттями. Втручання зазвичай будується на базових засадах, що передбачають оцінку поточного становища клієнта, його бачення бажаного майбутнього та

визначення наявних ресурсів, які допоможуть подолати розрив між теперішнім і майбутнім станом.

Одна з ефективних методик, що сприяє підвищенню усвідомлення клієнтом сильних сторін, – це вправа «Краща версія себе» (англ. You, At Your Best), створена на засадах позитивної психології [46]. Основна мета цієї вправи полягає у використанні потенціалу наративного підходу та особистих історій життя для виявлення унікальних сильних якостей клієнта. Залучення до аналізу реальних життєвих подій і досвіду значно полегшує процес ідентифікації особистісних ресурсів, а повторне переживання ситуацій успішного подолання труднощів сприяє зміцненню самооцінки клієнта.

Для практиків, які у своїй роботі керуються концепцією «потoku», доцільним є використання іншої рефлексивної вправи. Теорія «потoku» стверджує, що людина відчуває найбільше задоволення та ефективність, коли повністю занурена у діяльність, яка потребує значних зусиль і навичок, але водночас є цікавою та викликає внутрішню мотивацію [47]. Вправа спрямована на виявлення сфер, у яких особа відчувається максимально залученою та продуктивною, що дозволяє краще усвідомити свої здібності, сильні сторони та таланти. Учасникам пропонується проаналізувати різні життєві ситуації, щоб визначити теми й види діяльності, які викликають у них стан «потoku».

Вправа «Активне використання сильних сторін» (Use your strengths activity), розроблена дослідниками Каліфорнійського університету в Берклі [42], відрізняється від попередніх підходів своєю практичною орієнтованістю та мінімальним залученням до рефлексивного процесу. Її головна мета – інтегрувати сильні сторони клієнта у його повсякденну діяльність. У межах цієї методики клієнтам пропонується протягом 12 тижнів щоденно виявляти можливості для розвитку, активно тренувати свої сильні сторони та застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

У практиці соціальної роботи важливу роль відіграє також робота з сім'ями. Зазначена вправа може застосовуватись як інструмент для покращення функціонування сім'ї, зокрема для:

- виявлення сімейних сильних сторін – тих чинників, що сприяють підтримці та захисту родини в періоди труднощів або змін;
- усвідомлення впливу цих сильних сторін на стійкість і згуртованість сім'ї;
- розроблення стратегій використання наявних ресурсів для посилення внутрішньої стабільності родини.

Ця вправа виконується спільно з усіма членами сім'ї та може бути особливо корисною для членів родин, у яких є особи, що пов'язані з торгівлею людьми, оскільки вона може допомогти подолати кризові періоди і покращити сімейні взаємини. Перед початком її виконання рекомендується пройти діагностику за допомогою опитувальника VIA-IS, що дозволяє ідентифікувати індивідуальні сильні сторони кожного члена сім'ї.

Водночас слід враховувати можливі труднощі, які можуть виникнути під час групової взаємодії, зокрема небажання обговорювати конфліктні теми або складність організації роботи у великих родинах.

Ключовим елементом підходу, орієнтованого на сильні сторони, є комплексне оцінювання потенціалу клієнтів соціальної роботи, що передбачає їх активне залучення до процесу. Це допомагає клієнтам усвідомити власні ресурси та можливості для розвитку, а також мотивує їх до позитивних змін.

Оцінювання сильних сторін людини передбачає виявлення та вимірювання її емоційних і поведінкових навичок, компетентностей і рис, які сприяють відчуттю особистісної реалізації, підтримці гармонійних стосунків із членами родини, однолітками та дорослими. Також воно допомагає зміцнити здатність справлятися зі стресом і труднощами, а також підтримує особистісний, соціальний та освітній розвиток.

Американські психологи Крістофер Пітерсон і Мартін Селігман розробили теорію сильних сторін особистості, яка базується на ідеї, що акцент на розвитку та використанні індивідуальних позитивних якостей сприяє покращенню якості життя людини [44, с. 901]. Основні риси, притаманні сильним сторонам, включають такі характеристики: вони є позитивними якостями, притаманними

кожній людині; мають універсальну цінність, незалежно від того, в якій сфері чи діяльності проявляються; ступінь вираженості цих рис може варіюватися; кожна людина здатна в будь-який час навчитися повніше реалізовувати ту чи іншу сильну сторону.

Водночас слід враховувати, що уявлення про сильні сторони певною мірою зумовлені культурними особливостями. Риси, які вважаються позитивними в одній культурі, можуть мати інше значення або бути менш значущими в іншій. На основі вищезазначеного вчені запропонували модель класифікації, що поєднує горизонтальний та вертикальний рівні. Вертикальна складова передбачає ієрархічну побудову – від конкретної риси (сильної сторони) до ширших об'єднувальних категорій – чеснот.

Найвищий рівень класифікації представлений шістьма базовими чеснотами: мудрість, мужність, людяність, справедливість, помірність і трансцендентність. Для виявлення конкретних рис характеру дослідники розробили 10 критеріїв, серед яких:

1. сприяння особистісному зростанню та підвищенню якості життя;
2. етична цінність (на відміну від навичок чи талантів, які можна втратити, чесноти мають незмінну цінність);
3. несуперечливість та неконфліктність риси;
4. не є антонімом до іншої бажаної риси (наприклад, стійкість і гнучкість мають протилежний характер, але обидві є позитивними);
5. стабільність риси в історичному та культурному контексті;
6. незалежність риси, яка не є комбінацією інших;
7. культурна персоніфікація через народну творчість, літературу тощо;
8. наявність серед обдарованих індивідів (не обов'язкова умова);
9. унікальність риси, яка може бути відсутня в інших;
10. підтримка риси соціальними нормами та інститутами.

В результаті цих критеріїв було виділено 24 риси, які дослідники розподілили між шістьма згаданими чеснотами. Пітерсон і Селігман

наголошують, що ці риси в індивідуальному характері поєднуються в унікальний спосіб, тому комбінація сильних сторін кожної особи є неповторною.

На основі концепції Крістофера Пітерсона та Мартіна Селігмана був створений опитувальник сильних сторін VIA-IS (англ. *Values in Action Inventory of Strengths*), розроблений Інститутом VIA. Цей інструмент містить 240 тверджень, до яких респонденти висловлюють ступінь згоди за п'ятибальною шкалою — від 1 (повністю не згоден) до 5 (повністю згоден). За результатами відповіді кожна з 24 сильних сторін оцінюється у діапазоні від 10 до 50 балів. Чим вищий бал, тим сильніше особа ідентифікує себе з відповідною позитивною рисою характеру.

Існують також адаптовані інструменти для виявлення сильних сторін молоді, зокрема психометричні методики, призначені для оцінки молодих осіб, які мають проблеми з законом. Одним із таких інструментів є Шкала оцінки поведінкових та емоційних сильних сторін (BERS), створена Епштейном і Шармою у 1998 році. Ця методика призначена для оцінювання дітей та підлітків у віці від 5 до 18 років і дозволяє визначити їхні емоційні й поведінкові ресурси. Згодом шкала була вдосконалена й отримала назву BERS-2, до якої додали версію самозвіту, що дозволяє дітям і підліткам самостійно оцінювати свої сильні сторони. Усього BERS включає 52 пункти, що охоплюють п'ять ключових сфер:

- Міжособистісні сильні сторони — наприклад, уміння адекватно сприймати критику чи брати відповідальність за власні вчинки;
- Сімейна залученість — наприклад, здатність довіряти близькій людині чи брати участь у сімейних подіях;
- Внутрішньоособистісні сильні сторони — наприклад, позитивне мислення, усвідомлення власних переваг;
- Шкільне функціонування — наприклад, своєчасне виконання завдань, регулярне відвідування занять;

- Афективні якості – наприклад, турбота про емоційний стан інших або вміння виявляти прихильність.

Ще одним цінним інструментом для виявлення сильних сторін у дітей та підлітків є опитувальник оцінки сильних сторін (SAI-Y), створений фахівцями Центру високих досягнень для молоді з особливими потребами при Університеті Лейкгед (Канада). Цей поведінковий контрольний список призначений для самостійного заповнення молоддю у віці від 10 до 18 років. Окрім цього, його можуть заповнювати й дорослі, які добре знають дитину: батьки, вчителі або працівники сфери психічного здоров'я. Онлайн-версія інструменту автоматично обробляє результати та генерує графіки, які наочно ілюструють індивідуальні сильні сторони респондента.

У середині 1990-х років Дональд Кліфтон і Едвард Андерсон розробили ще один важливий інструмент – оцінку «StrengthsFinder», яка базується на іншій концепції сильних сторін, відмінній від моделі Пітерсона і Селігмана [42]. Згідно з підходом Кліфтона й Андерсона, основу сильних сторін становлять таланти. При цьому сильні сторони формуються шляхом поєднання природних талантів із відповідними знаннями та навичками.

Під поняттям «талант» вони розуміють вроджений набір характеристик, який визначає індивідуальні стилі мислення, емоційного реагування й поведінки, що можуть виявлятися в різних сферах діяльності. Таланти об'єднуються у тематичні кластери – групи схожих рис. У свою чергу, сильні сторони – це здатність особи стабільно демонструвати високі результати в певній сфері. Якщо таланти – це «не огранені алмази», то сильні сторони – «відполіровані діаманти».

Станом на 2023 рік цей інструмент пройшло понад 30 мільйонів людей. На думку Кліфтона та його послідовників, формування сильних сторін базується на таких принципах: усвідомлення людиною своїх сильних сторін, прийняття відповідальності за їх розвиток, розуміння власних мотивацій і потреб для чіткого визначення життєвих цілей, побудова гармонійних стосунків, орієнтація не лише на досягнення в минулому, а й на перспективи майбутнього, регулярне використання сильних сторін на практиці, а також постійне обговорення цих

якостей із оточенням. Саме спілкування про сильні сторони допомагає краще їх усвідомити та вдосконалити [47].

Висновки до розділу 2

У другому розділі було розглянуто основні методи соціальної роботи з особами, які постраждали від торгівлі людьми, а також підходи до оцінки й розвитку їхніх сильних сторін. Аналіз довів, що ефективна соціальна підтримка має бути багаторівневою, комплексною та індивідуалізованою.

Основними методами є соціальна профілактична робота, яка поділяється на первинну, вторинну та третинну, соціальне консультування та кризове втручання.

Особливу увагу було приділено підходу, орієнтованому на сильні сторони клієнтів. Застосування цього підходу дозволяє не лише підтримати постраждалих у кризових ситуаціях, а й відкрити нові можливості для їх особистісного зростання, самореалізації та інтеграції в суспільство. Використання інструментів, таких як інтерв'ю, анкети, фокус-групи, а також рефлексивних вправ, значно підвищує ефективність роботи фахівця і клієнта

Методики на кшталт VIA-IS, BERS та StrengthsFinder сприяють глибшому розумінню внутрішніх ресурсів клієнтів, їх емоційного стану, навичок і потреб. Саме через розвиток сильних сторін можливо не лише компенсувати травматичний досвід, а й сформувати основу для подальшого самостійного життя без залежності від допомоги.

Таким чином, сучасна соціальна робота у сфері протидії торгівлі людьми має поєднувати профілактичну діяльність, кризове втручання та розвиток сильних сторін постраждалих. Це дозволяє формувати цілісну систему підтримки, орієнтовану не лише на подолання наслідків експлуатації, а й на довготривале відновлення людської гідності та соціальної спроможності.

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИЛЬНИХ СТОРІН КЛІЄНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

3.1 Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми: результати дослідження

З метою дослідження сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми, було застосовано два методи: анкетування та експертне інтерв'ю.

Метою анкетного опитування є опис сильних сторін, характерних для осіб, які зазнали впливу торгівлі людьми, а також з'ясування того, як ці внутрішні ресурси сприймаються та оцінюються фахівцями, які потенційно працюватимуть з такою категорією клієнтів.

Рішення про застосування анкетування було зумовлене кількома важливими чинниками, що відповідали специфіці досліджуваної проблематики:

- *Фахова релевантність респондентів.* Психологи є однією з основних професійних груп, залучених до процесу реабілітації постраждалих, тому їхнє бачення є важливим для розроблення ефективних підходів у соціальній роботі.
- *Методологічна доцільність.* Анкетування дозволило поєднати кількісний та якісний аналіз, що є особливо важливим при дослідженні тем, пов'язаних із травматичним досвідом, особистісною стійкістю, моральними та духовними ресурсами.
- *Етична безпечність.* Враховуючи емоційну чутливість теми торгівлі людьми, безпосереднє опитування осіб, які зазнали цього явища, без належного психотерапевтичного супроводу могло бути неетичним і потенційно ретравматизуючим. Вивчення уявлень майбутніх фахівців стало етично прийнятною, але водночас змістовною альтернативою.

- *Актуальність підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта.* Дослідження спрямоване на з'ясування рівня обізнаності та прийнятності такого підходу серед студентів, які в подальшому реалізовуватимуть його в професійній практиці.

- *Практична значущість.* Результати анкетування можуть бути використані не лише з науковою метою, а й для вдосконалення навчальних програм із підготовки майбутніх психологів і соціальних працівників, зокрема в аспекті розвитку компетентностей у роботі з травматизованими клієнтами.

- *Організаційна зручність.* Анкетування забезпечило оперативний збір даних та зручний формат залучення респондентів без необхідності особистих зустрічей, що було особливо актуально в умовах воєнного стану.

Анкета містила 10 тверджень, адаптованих з опитувальника VIA (Values in Action) [41], які респонденти оцінювали за шкалою від 1 до 5, а також відкриті запитання, що дозволили зафіксувати рефлексії щодо внутрішніх ресурсів постраждалих.

Анкета складалася з двох основних частин:

1. Блок тверджень з опитувальника VIA (Values in Action) – адаптована частина відомого психологічного інструменту, розробленого за участю Мартіна Селігмана та Крістофера Петерсона. Анкету було модифіковано з урахуванням цілей дослідження. Учасникам було запропоновано оцінити 10 тверджень, що характеризують різні сильні сторони особистості. Оцінювання здійснювалося за 5-бальною шкалою, де 1 – зовсім не важлива цінність, 5 – надзвичайно важлива.

2. Блок відкритих запитань, які включали: «Розкажіть ситуації коли внутрішні риси людини допомогли пережити важку ситуацію», «Які риси особистості, на вашу думку, найчастіше зберігаються або проявляються у постраждалих від торгівлі людьми?», «Які сильні сторони, на вашу думку, є критично важливими для відновлення постраждалих, але потребують розвитку?».

Обраний підхід дав змогу зібрати думки й рефлексії молодих фахівців щодо внутрішніх ресурсів, які, на їхню думку, допомагають людині долати

критичні життєві ситуації, зокрема пов'язані з втратою безпеки, довіри, гідності. Повний текст анкети наведено у Додатку А.

В анкетуванні взяли участь 12 студентів спеціальності «Психологія» 3–4 курсів вищих навчальних закладів міста Полтава. Вибіркова сукупність була сформована методом цілеспрямованого відбору з урахуванням потенційної професійної орієнтації респондентів на роботу з уразливими категоріями населення.

Анкетування було проведено в онлайн-форматі із забезпеченням добровільності участі, конфіденційності відповідей та з дотриманням етичних принципів. Респонденти мали змогу заповнити анкету протягом двох днів.

У ході дослідження були отримані наступні результати:

Рисунок 3.1 Результати анкетування

1. *Віра у майбутнє* (12 осіб) – найвищий показник серед усіх. Цей результат свідчить про те, що більшість респондентів визнають опору на надію, віру в краще та орієнтацію на перспективу як найважливіші внутрішні ресурси для людей, які пережили травму. Для постраждалих від торгівлі людьми, які часто втрачають довіру до світу, віра у можливість відновлення й зміну життєвої ситуації є критично важливою для мобілізації особистісного потенціалу.

2. **Вдячність і сприйняття дрібниць** (10 осіб). Цей показник свідчить про усвідомлення значущості позитивного сприйняття реальності навіть у складних умовах. Студенти визнають, що здатність помічати хороше в повсякденному житті – навіть попри пережиті втрати – є важливим елементом внутрішньої стабільності особистості. Це корелює з підходами позитивної психології, що акцентують увагу на подяці як практиці психоемоційного зцілення.

3. **Саморозвиток та соціальний інтелект** (11 осіб). Висока оцінка саморозвитку як внутрішнього ресурсу свідчить про усвідомлення респондентами значущості вміння особистості постійно працювати над собою, навіть попри пережитий травматичний досвід. У контексті постраждалих від торгівлі людьми, це означає не лише інтелектуальний чи професійний ріст, а й емоційне, моральне та соціальне відновлення. Саморозвиток, з їхньої точки зору, є не лише механізмом виживання, а й інструментом відновлення автономії, гідності та віри у власні сили.

Оцінка соціального інтелекту як одного з провідних ресурсів у подоланні травми є цілком обґрунтованою з точки зору студентів-психологів. Ця характеристика охоплює здатність розуміти емоції, наміри та поведінку інших людей, будувати конструктивні міжособистісні стосунки, адаптуватися до соціального контексту. У випадку осіб, які зазнали експлуатації, соціальні зв'язки часто є порушеними, довіра до інших – зруйнованою.

4. **Емпатія** (10 осіб). Високий бал емпатії свідчить про усвідомлення ролі збереженої здатності до емоційного співпереживання у процесі зцілення. Порівняно високий бал емпатії вказує на те, що студенти-психологи визнають емоційне співпереживання важливим внутрішнім ресурсом для осіб, які зазнали експлуатації. У контексті торгівлі людьми, де часто відбувається знецінення особистості, втрата довіри та глибока соціальна ізоляція, здатність людини зберігати або відновлювати емпатію — свідчення незруйнованої людяності. Крім того, ймовірно, високий бал відображає проектування професійної установки самих респондентів, які як майбутні психологи надають великого значення емпатії як етичній і практичній основі допомоги.

5. **Цілеспрямованість** (9 осіб). Цілеспрямованість, як одна з базових сильних сторін, отримала високу оцінку, що свідчить про визнання студентами її значення для відновлення контролю над життям після пережитої кризи. Ця якість включає в себе здатність ставити перед собою досяжні цілі, розробляти шляхи їх реалізації, долати перешкоди. У випадку постраждалих від торгівлі людьми, цілеспрямованість виступає як противага відчуттю безпорадності, яке часто супроводжує травматичний досвід.

6. **Оптимізм** (9 осіб). Оптимізм – тісно пов’язаний із вірою у майбутнє – також отримав досить високий бал. Оптимізм, як внутрішній ресурс, виявився досить значущим, хоча й дещо менш оціненим порівняно з вірою у майбутнє. У випадку постраждалих від торгівлі людьми оптимізм відіграє роль психологічного ресурсу, що протистоїть відчуттю безвиході, провини чи сорому. Його збереження або формування можливе лише в умовах безпеки, підтримки та віри в себе, тому він цілком логічно посів проміжне місце між базовими (емоційними) і відновлюваними (когнітивними) характеристиками особистості.

7. **Стійкість** (8 осіб). Цікаво, що така фундаментальна риса як стійкість отримала лише середній рівень оцінки. Стійкість – якість, яка зазвичай вважається ключовою в подоланні травм, – у даному дослідженні отримала лише середній рівень оцінки, що варте особливої уваги. Студенти, ймовірно, усвідомлюють, що у випадку торгівлі людьми, стійкість не є вродженим чи автоматичним ресурсом, а формується під впливом численних факторів: якісної соціальної підтримки, середовища безпеки, тривалої терапевтичної роботи. Це вказує на розуміння складності відновлення психологічної цілісності, адже тривале перебування у стані експлуатації часто руйнує базові механізми самозахисту та самозбереження.

8. **Саморегуляція** (7 осіб). Саморегуляція отримала один із нижчих балів у дослідженні, що цілком логічно в контексті розгляду наслідків торгівлі людьми. Ця риса – здатність керувати власними емоціями, імпульсами та поведінкою – часто зазнає серйозного порушення у жертв експлуатації через хронічний стрес, травматичні події, втрату почуття безпеки. Студенти, оцінюючи цю якість

досить низько, ймовірно, визнають, що саморегуляція – одна з найвразливіших сфер, яка вимагає довготривалої підтримки.

9. Здатність до прощення (6 осіб) – найнижчий бал. Найнижчу оцінку отримала здатність до прощення, що є показовим результатом у контексті дослідження постраждалих від торгівлі людьми. Цей внутрішній ресурс, хоч і важливий для звільнення від тягаря негативних переживань, часто недоступний на ранніх етапах відновлення. Студенти, ймовірно, розуміють, що процес пробачення кривдника, особливо у випадку глибокого насильства, обману, втрати гідності, потребує не лише часу, а й терапевтичного середовища, підтримки та особистої готовності. Низький бал свідчить про реалістичне сприйняття психологічної динаміки постраждалих: пробачення не можна нав'язати чи прискорити, і його відсутність не є показником слабкості клієнта.

У відповіді на перше відкрите питання «Розкажіть ситуації коли внутрішні риси людини допомогли пережити важку ситуацію» респонденти демонструють різноманітність життєвих ситуацій, у яких активізувались внутрішні ресурси, а також підкреслюють роль певних психологічних характеристик у подоланні труднощів. Найчастіше згадуваними рисами були: витримка, наполегливість, віра в себе, здатність до самозаспокоєння, терпіння, усвідомлена дія, емоційна підтримка з боку близьких.

У відповідях на запитання «Які риси особистості, на вашу думку, найчастіше зберігаються або проявляються у постраждалих від торгівлі людьми?» домінують такі якості як стійкість, наполегливість, чесність, відповідальність. Це свідчить про те, що навіть у глибоко травматичних обставинах особистість може зберігати базові гуманістичні якості, які виконують функцію психологічного захисту та підтримують ідентичність.

На запитання «Які сильні сторони, на вашу думку, є критично важливими для відновлення постраждалих, але потребують розвитку?» респонденти вказали на спектр характеристик, які мають вирішальне значення для успішної реабілітації, але, як правило, є недостатньо сформованими або ослабленими внаслідок пережитої травми. До таких рис було віднесено: впевненість у собі,

терпіння, емоційна стійкість, цілеспрямованість, рішучість, адаптивність, навички саморегуляції та критичного мислення. Це вказує на розуміння того, що психологічне відновлення – це не лише повернення до стабільності, а й активне формування нових ресурсів.

Наступним методом емпіричного дослідження було експертне інтерв'ю експертне інтерв'ю з практиком соціальної роботи громадської організації «Чистий Аркуш» – Ігорем Тридубом.

Інтерв'ю було проведено з метою отримання глибоких практичних знань і професійного погляду фахівця у сфері соціальної роботи з особами, які постраждали від торгівлі людьми. Основна увага приділялася таким питанням:

- Як відбувається робота з сильними сторонами клієнтів, які пережили травматичний досвід експлуатації?
- Які методи та підходи є найбільш ефективними у реабілітації постраждалих, зокрема з орієнтацією на розвиток внутрішніх ресурсів клієнтів?
- Як соціальна робота може інтегрувати підхід, орієнтований на сильні сторони, в практичну діяльність з урахуванням специфіки роботи з травмованими особами?
- Як оцінюється можливість інтеграції підходу, орієнтованого на сильні сторони, у соціальну роботу з травмованими особами?

Окремо було розглянуто питання ідентифікації сильних сторін клієнтів, які пережили важкий травматичний досвід, зокрема пов'язаний із торгівлею людьми. Основне завдання полягало у з'ясуванні того, як фахівці у процесі практичної роботи виявляють ці ресурси, що дозволяє краще зрозуміти, які внутрішні якості вважаються найважливішими для відновлення особистості. Для проведення інтерв'ю був сформульований інтерв'ю-гайд (додаток Б).

Результатом інтерв'ю стали як загальні міркування, так і конкретні приклади з професійної практики експерта, що дозволяє інтерпретувати отримані дані як високозначущі для тематики дослідження.

Фахівець підкреслив, що підхід, орієнтований на сильні сторони, має людиноцентричний характер, оскільки акцент робиться не на травматичних переживаннях клієнта, а на його внутрішніх і зовнішніх ресурсах, які можуть бути активізовані для подолання наслідків торгівлі людьми. Такий підхід є альтернативою патологізуючим моделям, які зосереджені на дефіцитах і слабкостях. Натомість фокус на сильних сторонах сприяє відновленню почуття гідності, суб'єктності та віри в себе.

Особливо експертом було наголошено на важливості переорієнтації уваги фахівця на досвід клієнта у подоланні минулих труднощів, навіть якщо ці труднощі були не пов'язані з торгівлею людьми. Такий досвід виконує функцію внутрішньої опори, яка формує фундамент для нового зростання. Експерт зауважив, що у кожної людини є сильні сторони, однак вони можуть бути неусвідомленими або заблокованими внаслідок травматичного досвіду.

У відповідях експерта було окреслено широке поле внутрішніх і зовнішніх ресурсів, на які можуть спиратися клієнти у процесі відновлення. До зовнішніх належать: родина, хобі, робота, духовні практики, соціальні зв'язки. До внутрішніх – досвід стресостійкості, адаптивність, розуміння себе, тілесноорієнтовані практики, навички саморегуляції тощо.

Експертом наголошено, що ключове завдання фахівця є допомога клієнту в усвідомленні наявності цих ресурсів, зокрема – через техніки мотиваційного інтерв'ю, психоедукацію, спільне аналізування життєвого шляху. Важливим чинником відновлення є баланс між чотирма сферами життя: тілом (фізіологічне благополуччя), ділом (зайнятість), контактами (соціальні зв'язки) та сенсами (життєві орієнтири, цінності). Саме відновлення цього балансу, на думку експерта, є основою стабілізації після травматичного досвіду.

Окрему увагу було приділено необхідності індивідуалізації допомоги з урахуванням етапу, на якому перебуває постраждала особа. У випадку кризового втручання одразу після виходу зі ситуації торгівлі людьми першочерговими є задоволення базових потреб та створення безпечного простору. Лише після

стабілізації психоемоційного стану можливий перехід до етапу розвитку сильних сторін.

Таким чином, було підкреслено важливість міждисциплінарної взаємодії соціального працівника, психолога та інших фахівців, а також значущість психоедукації й просвітницької роботи як початкових етапів надання допомоги.

3.2 Програма тренінгу з розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми

У контексті профілактики торгівлі людьми та дослідженню сильних сторін та для запобігання злочинам та мінімізації їхніх наслідків рекомендується розробити тренінг для того щоб допомогти постраждалим від торгівлі людьми.

Метою тренінгу є сформувати навички розвитку сильних сторін осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Цільова аудиторія тренінгу це особи, які постраждали від торгівлі людьми.

Об'єктом тренінгу є процес розвитку та зміцнення сильних сторін клієнтів у соціальній роботі.

Основні завдання тренінгу:

- ✓ Визначити сильні сторони кожного учасника;
- ✓ Розвиток навичок самоаналізу та позитивного мислення;
- ✓ Підвищення обізнаності про проблему торгівлі людьми;
- ✓ Формування навичок комунікації, самопрезентації та вирішення проблем;
- ✓ Ознайомлення із методами соціальної інтеграції;

Організаторами та тренерами будуть фахівці соціальної роботи, психологи, кар'єрні консультанти та юристи, що працюють у сфері допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Загальна тривалість тренінгу буде становити 3 години та 40 хвилин. Задля того щоб тренінг був більш ефективним він відбудеться у 2 сесії по 1 годині та 50 хвилин.

Важливою деталлю тренінгу буде використання додаткових ресурсів. Ключовими будуть тематичні презентаційні матеріали, брошури з питань торгівлі людьми та контакти організацій, що надають підтримку постраждалим.

Основна частина

1. Початок тренінгу.

Мета етапу: Створення комфортної атмосфери, знайомство учасників, формування довіри та мотивації до роботи.

Учасники тренінгу можуть мати травматичний досвід, що може впливати на їхню відкритість та бажання взаємодіяти. Тому важливо створити безпечний і довірливий простір, де кожен відчуватиме підтримку. Саме перші знайомства та враження і визначають, як буде розвиватися тренінг.

Методи та прийоми:

Вправа «Знайомство через сильні сторони» – кожен учасник представляється та називає свої позитивні якості або таланти, які допомагали йому долати труднощі. Це гарна вправа, яка буде сприяти самопізнанню та зосередженню на власних ресурсах. При цьому можна використовувати картки або стікери для кращого знайомства один з одним. Знайомство через сильні сторони допомагає створити позитивну атмосферу, акцентуючи увагу на особистісних ресурсах учасників, а не на їхніх проблемах.

Обговорення правил групової роботи – спільне визначення норм взаємодії, з визначенням основних принципів подальшої роботи, а саме конфіденційність, взаємоповага та активна участь. Це допоможе учасникам відчувати контроль над процесом та сформує безпечний простір для подальшої роботи. Обговорення правил забезпечує безпечне середовище, що особливо важливо для осіб із травматичним досвідом.

Вправа «Очікування» – учасники записують свої очікування від тренінгу та прикріплюють їх на символічне «дерево очікувань». Дана техніка сприятиме

усвідомленню особистих цілей та активізує внутрішню мотивацію. Дана вправа також важлива для самого тренера, бо дозволить тренеру адаптувати програму до запитів групи, підвищуючи ефективність тренінгу.

2. Основна частина тренінгу.

Мета етапу: Підвищення усвідомленості учасників щодо їхніх сильних сторін, розвиток навичок самопідтримки та подолання труднощів.

У даному тренінгу будуть використовуватися інтерактивні методи навчання, оскільки вони сприяють активному залученню учасників, формуванню практичних навичок і зміцненню впевненості у власних можливостях. Основна увага у виборі методик спрямована на саморефлексії та груповій взаємодії, що допоможе інтегрувати отримані знання у реальне життя та сприятиме більш ефективному особистісному розвитку.

Хід тренінгу, методики та вправи:

Психоедукація. Спочатку буде коротка лекція про сильні сторони особистості та їхній вплив на стійкість до життєвих труднощів. Після чого, організатор запропонує дискусію про те, як особисті ресурси можуть допомогти у подоланні травматичного досвіду. Психоедукація забезпечить учасників базовими знаннями про їхні внутрішні ресурси та формує розуміння того, як вони можуть допомогти у відновленні після травматичних подій. Інформаційний компонент підсилює ефективність подальших практичних вправ.

Після чого учасники виконуватимуть вправу «Мої внутрішні ресурси». Кожен учасник створює «карту ресурсів», відзначаючи власні сильні сторони, які допомогли їм справлятися з викликами. Після створення даних карт організатори запропонують обговорення у малих групах для обміну досвідом та підтримці один одного. Дана вправа допомагає учасникам усвідомити власні сильні сторони та отримати підтвердження їхньої цінності від інших членів групи. Робота у групах сприяє соціалізації та створює підтримувальне середовище.

Після дискусій у малих групах почнеться групова дискусія «Перетворення труднощів на досвід». Під час даної дискусії основний акцент буде зроблений на

аналізі ситуацій, коли учасники змогли подолати проблеми. При цьому учасники зможуть виділити уроки та сильні сторони, які допомогли у цьому процесі. Обговорення труднощів дозволяє переосмислити негативний досвід як джерело зростання та розвитку. Усвідомлення власних успіхів сприяє формуванню позитивної ідентичності та підвищенню самооцінки.

Для того, щоб продовжити та закріпити результати минулих дискусій та підтримати гарний настрій учасників почнеться рольова гра «Як використати свої сильні сторони в майбутньому?». Головним при цьому буде моделювання ситуацій працевлаштування, спілкування в соціумі, вирішення конфліктів із застосуванням власних ресурсів. Після гри учасникам буде даний час на саморефлексію та обговорення висновків після гри. Рольові ігри дозволяють учасникам випробувати нові моделі поведінки у безпечному середовищі, отримати зворотний зв'язок та закріпити впевненість у власних силах. Практичний підхід сприяє ефективному засвоєнню навичок.

Закінчиться основна частина творчою вправою колаж «Моє майбутнє». Учасники мають створити візуальний образ свого майбутнього, в якому вони використовують свої сильні сторони для досягнення цілей. Після чого учасники презентують свої роботи із груповим обговоренням. Використання творчих методик дозволяє учасникам візуалізувати свої прагнення та побачити свої можливості у новому світлі. Процес створення колажу активує позитивне мислення та формує відчуття перспективи.

3. Заключна частина.

Мета: закріплення отриманих знань, підбиття підсумків тренінгу, формування стратегії подальшого розвитку.

Почнеться все зі слів організаторів, що протягом цього тренінгу було детально розглянуто, як сильні сторони можуть сприяти відновленню та соціальній інтеграції осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Ми визначили ваші внутрішні ресурси, а також те як ви бачите своє майбутнє.

Методи та прийоми:

Вправа «Що я беру з цього тренінгу?». Учасники діляться враженнями та ключовими висновками що зрозуміли після тренінгу у вільній формі.

Щоб дати учасникам змогу оцінити тренінг буде запропонована вправа «Зворотний зв'язок у колі», коли учасники зможуть оцінити тренінг за допомогою метафор або образів, що відображають їхній досвід.

Фінальним елементом буде символічне вручення нагадувань про сильні сторони. Це можуть бути, наприклад, картки з позитивними афірмаціями або брошури про гарне майбутнє.

4. Модель оцінки тренінгу.

Мета оцінки: Визначити ефективність тренінгу, рівень засвоєння матеріалу учасниками та можливі напрями вдосконалення.

Методи для оцінки:

Головним методом оцінки буде анкетування учасників (до та після тренінгу). Саме анкетування буде зроблене у гугл формі для комфорту та анонімності. У питаннях за шкалою від 1 (повністю не задоволений) до 5 (повністю задоволений) будуть питання про рівень обізнаності про власні сильні сторони, відчуття впевненості у собі та своїх можливостях та готовність застосовувати отримані знання у житті.

Наступним методом стане спостереження за динамікою групи. Під час тренінгу асистенти тренера через спостереження будуть робити нотатки та, щоб зафіксувати активність учасників під час виконання вправ, як відбувається взаємодія між членами групи, які є зміни у поведінкових реакціях.

Важливим та одним із ключових для оцінки тренінгу буде метод «Зворотного зв'язку». Для цього під час тренінгу, організатори та тренер будуть брати усні відгуки після кожного блоку тренінгу. Також зворотнім зв'язком стане використання метафоричних образів або малюнків для вираження вражень.

На останок, задля забезпечення довготривалих результатів тренінгу, будуть використані фокус-групові інтерв'ю через 1-3 місяці після тренінгу. У цих інтерв'ю акцент буде робитися на аналізі довгострокових змін у самосприйнятті

та соціальних навичках та як тренінг вплинув на професійні та особисті аспекти життя.

Таким чином, даний тренінг може стати важливим компонентом комплексної програми соціальної реабілітації та інтеграції осіб, які зазнали експлуатації. Даний підхід базується на концепції орієнтації на сильні сторони, що дозволяє клієнтам не лише усвідомити власний потенціал, а й поступово долати наслідки травматичних переживань, відновлювати самоповагу та впевненість у власних силах.

Очікувані результати тренінгу включають:

- **Психологічне відновлення учасників** – формування позитивної самооцінки, подолання почуття безпорадності та розвиток навичок саморегуляції емоційного стану.
- **Підвищення рівня самозарадності** – посилення віри у власні можливості та розвиток компетенцій, необхідних для прийняття самостійних рішень.
- **Розвиток комунікативних навичок** – покращення навичок ефективної комунікації, що сприяє соціальній адаптації та налагодженню міжособистісних відносин.
- **Професійна та соціальна інтеграція** – підвищення конкурентоспроможності учасників на ринку праці, сприяння їх залученню до освітніх програм та професійного навчання.
- **Підвищення рівня обізнаності про власні права** – формування правової грамотності, що допоможе уникнути повторних ризиків потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

Щодо перспектив подальших тренінгових занять у цьому напрямі, то вони передбачають:

- ❖ **Розширення тематики занять** – включення модулів, спрямованих на фінансову грамотність, управління стресом, розвиток підприємницьких навичок тощо.

❖ **Залучення міждисциплінарних фахівців** – юристів, психологів, соціальних працівників, представників бізнесу та освітніх установ.

❖ **Інтеграцію тренінгових програм у довгострокові соціальні ініціативи** – створення стійких механізмів підтримки для постраждалих осіб через партнерські програми з громадськими організаціями та державними установами.

❖ **Використання сучасних інтерактивних методик навчання** – застосування онлайн-платформ, симуляційних вправ, кейс-методів для підвищення ефективності засвоєння матеріалу.

Таким чином, реалізація та подальший розвиток тренінгових програм сприятиме сталому відновленню постраждалих, їхній соціальній та економічній адаптації, а також запобіганню повторним випадкам експлуатації. Впровадження таких заходів є необхідною складовою сучасної системи соціальної підтримки у сфері боротьби з торгівлею людьми.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі охарактеризовано результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення уявлень майбутніх фахівців щодо внутрішніх ресурсів осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а також зібрано експертну думку практика соціальної роботи.

Результати анкетування студентів-психологів дали змогу визначити перелік сильних сторін, які, на думку респондентів, є ключовими у процесі відновлення після травматичного досвіду.

Експертне інтерв'ю з фахівцем громадської організації «Чистий Аркуш» Ігорем Тридубом надало глибше розуміння практичного застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони, як ефективного інструменту соціальної роботи з особами, які пережили експлуатацію. Було виокремлено основні методи та

принципи виявлення й розвитку внутрішніх ресурсів клієнтів на різних етапах реабілітації з урахуванням індивідуального рівня їх готовності до змін.

На основі узагальнення результатів дослідження було розроблено тренінгову програму, спрямовану на розвиток сильних сторін постраждалих. Її зміст і структура відповідають актуальним потребам клієнтів та сучасним підходам до соціальної роботи, орієнтованої на посилення особистісного потенціалу.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній бакалаврській роботі було здійснено комплексне дослідження проблеми торгівлі людьми в Україні крізь призму соціальної роботи, орієнтованої на розвиток сильних сторін клієнтів, що постраждали від різних форм експлуатації. Робота має міждисциплінарний характер, поєднуючи підходи соціальної роботи, психології, права та педагогіки, що дозволило розкрити проблему у всій її глибині й багатовимірності.

Перший розділ роботи було присвячено теоретичному аналізу поняття торгівлі людьми, етапів, форм і чинників, які призводять до потрапляння особи в ситуацію експлуатації. Було охарактеризовано основні ризикові групи, серед яких особливу вразливість становлять жінки, діти, особи з досвідом насильства, внутрішньо переміщені особи, безробітні та особи, які шукають працевлаштування за кордоном. У цьому контексті особливої актуальності набуває підхід, орієнтований на сильні сторони особистості, який вважається одним із сучасних і ефективних у практиці соціальної роботи.

Проаналізовано ключові положення підходу до сильних сторін, що бере витоки у позитивній психології та соціальній педагогіці. Визначено, що сильні сторони – це не лише риси характеру, а й поведінкові установки, мотиваційні чинники, навички адаптації та подолання, які можуть бути активізовані у складних життєвих обставинах. Визначено основні принципи підходу: орієнтація на ресурси замість дефіцитів, партнерська модель взаємодії, розвиток самосвідомості та відповідальності клієнта за власний шлях відновлення. Зазначено, що робота з сильними сторонами має терапевтичну цінність і сприяє посттравматичному зростанню.

У другому розділі детально охарактеризовано методи соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми, а також конкретні інструменти виявлення та підтримки їх сильних сторін. Розглянуто індивідуальне консультування, кризове втручання, кейс-менеджмент, групову роботу, тренінгові формати, а

також інтеграцію позитивного психологічного підходу у соціальну практику. Особливу увагу приділено дотриманню етичних принципів: добровільності, конфіденційності, пріоритету потреб клієнта та поваги до його життєвого досвіду. Показано, що в роботі з постраждалими ключовим є створення безпечного простору, в якому особа може поступово відновити довіру до себе й оточення, усвідомити власні ресурси та набутти впевненості у майбутньому.

У третьому розділі викладено результати емпіричного дослідження, яке складалося з анкетування студентів-психологів – майбутніх фахівців у сфері допомоги, та експертного інтерв'ю з консультантом у сфері протидії торгівлі людьми. Анкетування дозволило виявити, які риси особистості студенти вважають критичними для подолання травматичного досвіду. За кількісними результатами найбільш значущими були названі: надія, вдячність, соціальний інтелект, цілеспрямованість та саморозвиток. Натомість прощення, саморегуляція та витривалість були оцінені нижче, що свідчить про потенційні зони підтримки у роботі з постраждалими. Отримані результати підтверджують практичну доцільність зосередження соціального впливу на ті риси, які мають високу психологічну цінність у відновленні особистості.

Інтерв'ю з фахівцем доповнило кількісні результати якісним аналізом. Пан Ігор Тридуб підкреслив важливість роботи з балансом чотирьох життєвих сфер клієнта: тіло, діяльність, стосунки, сенс. Експерт наголосив, що сильні сторони клієнтів часто вже є наявними – завдання фахівця полягає у створенні умов для їх виявлення, підтримки й розвитку. Особливої уваги потребує етичний компонент – готовність соціального працівника бути поруч, не нав'язуючи «шлях зцілення», а підтримуючи клієнта в його власному темпі й виборі.

У завершальній частині роботи було запропоновано тренінгову програму, орієнтовану на розвиток сильних сторін клієнтів, які постраждали від торгівлі людьми. Програма передбачає практичну роботу з ключовими цінностями та якостями, які сприяють відновленню. Така програма може бути інтегрована в

діяльність реабілітаційних центрів, громадських організацій, соціальних служб та стане дієвим інструментом для посилення психосоціального супроводу.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що підхід, орієнтований на сильні сторони, є не лише сучасною тенденцією, але й ефективною відповіддю на виклики соціальної роботи з особами, які пережили досвід торгівлі людьми. Він забезпечує цілісну підтримку особистості, сприяє її внутрішньому зростанню та формуванню активної життєвої позиції. У дипломній роботі реалізовано не лише аналітичний, а й практико-орієнтований підхід до проблеми, що дозволяє рекомендувати отримані напрацювання для впровадження в професійну діяльність соціальних працівників, психологів, консультантів кризових центрів. Робота має як теоретичне, так і прикладне значення, й може бути використана в освітній, практичній та дослідницькій діяльності у сфері соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко А. В. Торгівля людьми, вчинена з метою експлуатації у формі примусової праці: кримінологічна характеристика та основні напрями запобігання // Правове регулювання та економічні свободи і права: монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. – Ужгород, Видавництво «РІК-У», 2020. – С. 188–212.
2. Бондаренко В. І. Торгівля людьми в умовах війни в Україні як об'єкт кримінологічного аналізу // Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні : матер.міжнар. наук.-практ. круглого столу (14-15 березня 2024 року, м. Київ). Київ : Алерта, 2024. С. 107–111.
3. Буреш І. В. Державне регулювання у сфері протидії торгівлі людьми в Україні // Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 7. С. 115–118.
4. Возна Т. І. Діяльність правоохоронних органів і неурядових організацій та їх взаємодія щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 207 с.
5. Гусак Н., Романова І. Інформаційно-просвітницька робота з протидії торгівлі людьми: методичні рекомендації. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. – 159 с.
6. Грищенко С. В. Соціальна профілактика торгівлі дітьми // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Педагогічні науки». 2014. № 2 (8) С. 22.
7. Дюміна І. Г., Касьяненко В. М., Татаренкова О. В. Програма підвищення кваліфікації службовців і спеціалістів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, що задіяні у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми: навчально-методичний посібник. – Донецьк. – 98 с.

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
9. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 16.
10. Конфлікт в Україні: основні докази про ризик торгівлі людьми і контрабанди міграції: веб-сайт. URL: https://www.unodc.org/documents/dataandnalysis/tip/Conflict_Ukraine_TI_P_2022.pdf (дата звернення 09.07.2025).
11. Левченко К. Б., Удалова О. А., Трубавіна І. М. та ін. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: навчально-методичний посібник / заг. ред. К. Б. Левченко, О. А. Удалової. – Київ : Міленіум, 2005. – 210 с.
12. Лукач Н. М. Концептуальні засади та інституційні механізми протидії глобальній проблемі торгівлі людьми : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Львів, 2016. 214 с.
13. Макарова О. П. Теоретичні проблеми оперативно-пошукової психології // Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану : наук.-практ. конф. МВС України, Нац. поліція України, Нац. акад внтурт. справ. Київ, 2023. С. 102–104.
14. Методичні рекомендації щодо обміну інформацією та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, між регіональними підрозділами Міністерства соціальної політики та Національної поліції України, Київ, 2015, 56 с.
15. Нагачевська Ю. С. Міжнародне співробітництво щодо протидії торгівлі людьми як вияву транснаціональної організованої злочинності. Боротьба з торгівлею людьми : тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 2013. С. 146–149.
16. Оніпченко О. І., Сургова С. Ю., Анголенко В. В. Використання інтерактивних засобів у профілактичній діяльності суб'єктів соціальної роботи з

проблеми торгівлі людьми // Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 11(17). С. 982–995.

17. Панок В. Г. Психологічне консультування: теорія та практика: навч.-метод. посібник / В. Г. Панок, І. М. Зварич, Я. В. Чаплак, О. М. Чернописький – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 272 с.

18. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість. Київ : Дух і літера 2011. 338 с.

19. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 року № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>. (дата звернення: 14.05.2025).

20. Про соціальні послуги : Закон України 17.01.2019 № 2671-VIII : Дата оновлення: 14.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 02.03.2025).

21. Прібиткова Н. О. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану у розрізі міжнародної співпраці // Modern Problems of Science, Education and Society: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference (Kyiv, Ukraine; 19–21 June 2023). Kyiv, 2023. С. 1217–1222.

22. Про затвердження Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 року № 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2007-%D0%BF> (дата звернення: 12.03.2025).

23. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування: Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 № 678 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

24. Протидія торгівлі людьми в умовах війни: захист українців в ЄС та ситуація з примусово переміщеними в РФ громадянами. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3625615-protidia-torgivli-ludmi-vumovah-vijni-zahist-ukrainsiv-v-es-ta-situacia-z-primusovo-peremisenimi-v-rfgromadanami.html> (дата звернення 14.05.2025).

25. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 26.10.2011. № 19-20, ст.173 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення 13.05.2025).

26. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

27. Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнародного та національного законодавства / заг. ред. К. Б. Левченко. – Київ, 2006. – 48 с.

28. Протидія торгівлі людьми в умовах війни: захист українців в ЄС та ситуація з примусово переміщеними в РФ громадянами. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3625615-protidia-torgivli-ludmi-vumovah-vijni-zahist-ukrainciv-v-es-ta-situacia-z-primusovo-peremisenimi-v-rfgromadanami.html> (дата звернення 12.05.2025).

29. Протидія торгівлі людьми: збірник нормативно-правових актів. – Київ, 2016. – 196 с.

30. Протидія торгівлі людьми: навчально-методичний посібник / Н. Гусак та ін.; за ред. Т. Семигіна. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. – 166 с.

31. Протидія торгівлі людьми в Україні. Статистика МОМ станом на 31 грудня 2014 р. URL: <http://iom.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi> (дата звернення: 12.03.2025).

32. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_791. (дата звернення 12.04.2025).

33. Рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою, які розроблено групою експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми (ГРЕТА). Страсбург, 04 травня 2022

року.URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62b/065/747/62b065747760094370462.pdf> (дата звернення 13.04.2025).

34. Савчин Г. Я., Цмоць У. О. Сучасні механізми протидії торгівлі людьми : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (4 грудня 2020 року) / Львів : ЛьвДУВС, 2020. 180 с.

35. Семигіна Т., Палатна Д. Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами: огляд міжнародної практики // Соціальна робота та соціальна освіта, 2022. С. 87–100.

36. Семигіна Т., Столярик О. Використання технік майндфулнес у соціальній роботі: рефлексія досвіду // Humanitas, 2022. С. 67–75.

37. Семигіна Т. В. Політичні ідеї представників системного підходу. Методологічний і доктринальний підходи. Львів : Новий світ-2000. С. 37 –61.

38. Слубський І. Й. Протидія торгівлі людьми : адміністративно-правовий аспект // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 277–284.

39. Топчій А. О., Шевченко Т. С. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми : посібник. Київ, 2007. 153 с. URL : <https://www.solor.gov.ua/docs/all/mediaua.pdf> (дата звернення: 09.04.2025).

40. Через війну Росії проти України зростають ризики торгівлі людьми. URL: <https://ukraine.un.org/uk/175247-cherez-viynu-rosiyi-protyukrayiny-zrostayutryzky-torhivli-lyudmy-mom> (дата звернення: 11. 04. 2025).

41. Akesson, B., Burns, V. & Hordyk, S. R. The place of place in social work: Rethinking the person-in-environment model in social work education and practice // Journal of Social Work Education, 2017. P. 372–383.

42. Ali T., Nahid A. Effects of positive psychotherapy on psychological wellbeing, happiness and depression among retired teachers with depression // Community Mental Health Journal, 2020. P. 229–237.

43. Bozic, N., Lawthom, R., & Murray, J. Exploring the context of strengths – a new approach to strength-based assessment // Educational Psychology in Practice, 34(1), 26–40.

44. Clifton, D. O., Anderson, E. C. Strengths Quest: Discover and Develop Your Strengths in Academics, Career, and Beyond. 2d ed. Gallup Press, 2016. 336 p.
45. Devaney, C., Brady, B., Crosse, R., & Jackson, R. Realizing the potential of a strengths-based approach in family support with young people and their parents. *Child & Family Social Work*, 28(2), 481–490.
46. Dik B. Personal Strengths Exercise: You at Your Best, 2019. URL: <https://jobzology.com/personal-strengths/> (дата звернення: 11. 04. 2025).
47. Layous K., Lyubomirsky S. The how, why, what, when, and who of happiness: Mechanisms underlying the success of positive. In: J. Gruber & J. Moskowitz, eds. *Positive emotion: Integrating the light sides and dark sides*, 2014. P. 473–495.
48. Park, N., Peterson, C. Moral competence and character strengths among adolescents // *The development and validation of the Values in Action Inventory of Strengths for Youth*, 2006. P. 891–905.
49. Peterson C., Seligman M. E. *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford: Oxford University Press, 2004. 23 p.
50. Vishal M. V. Strengths-based social work: Proposing protective and engagement practice with older adults // *Journal of social work*, 3(3), (2018). 46-53.

ДОДАТОК А

Анкета для дослідження сильних сторін особистості в умовах життєвих криз

Ця анкета є частиною дипломного дослідження з теми розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи, які постраждали від торгівлі людьми. Анкета розрахована на студентів психологічних спеціальностей, які мають знання або досвід у сфері психосоціальної підтримки. Дякую за вашу щирість!

Вкажіть ваш вік: _____

Стать:

1. Чоловіча
2. Жіноча
3. Інше

Оцініть, наскільки на вашу думку, дана якість важлива для людини, яка пережила досвід торгівлі людьми (1 – зовсім не важлива, 5 – надзвичайно важлива)

Стійкість до стресу

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Віра у майбутнє

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Саморозвиток

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Емпатія/ здатність підтримувати інших

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Вдячність і позитивне сприйняття дрібниць

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Соціальний інтелект

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Здатність до прощення

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Цілеспрямованість

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Саморегуляція

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Оптимізм

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Які риси особистості, на вашу думку, найчастіше зберігаються або проявляються у постраждалих від торгівлі людьми?

Відповідь: _____

Які сильні сторони, на вашу думку, є критично важливими для відновлення постраждалих, але потребують розвитку?

Відповідь: _____

Розкажіть ситуації коли внутрішні риси людини допомогли пережити важку ситуацію

Відповідь: _____

**Інтерв'ю гайд з практиком соціальної роботи громадської організації
«Чистий Аркуш» – Ігорем Тридубом**

Мета інтерв'ю: З'ясувати погляди експерта на особливості роботи з клієнтами, які постраждали від торгівлі людьми, зокрема щодо виявлення та розвитку їхніх сильних сторін у процесі реабілітації та соціальної підтримки.

Запитання

1. На вашу думку, які сильні сторони найчастіше проявляються у людей, які пережили досвід торгівлі людьми?
2. Які внутрішні ресурси допомагають клієнтам не просто вижити, а й почати процес відновлення після травматичного досвіду?
3. Чи можете ви пригадати приклад із практики, коли розвиток певної сильної сторони суттєво вплинув на шлях одужання клієнта?
4. Які сильні сторони, на вашу думку, часто втрачаються або приглушуються після пережитої експлуатації, але потребують активної підтримки?
5. Як ви вважаєте, наскільки важливо, щоб клієнт усвідомив власні сильні сторони для ефективної реабілітації?
6. Які методи соціальної роботи ви вважаєте найбільш дієвими для розвитку внутрішнього ресурсу особистості постраждалого?
7. Яку роль у відновленні відіграє підтримка з боку соціального працівника, психолога, громади?
8. На якому етапі реабілітації доцільніше розпочинати роботу з сильними сторонами: відразу після стабілізації чи пізніше?
9. Які етичні дилеми виникають у роботі з постраждалими клієнтами в контексті розвитку їхнього внутрішнього потенціалу?

АНОТАЦІЯ

У сучасних умовах глобалізації, міграційних процесів та воєнних конфліктів проблема торгівлі людьми набула особливої актуальності, зокрема в Україні. Постраждали від цього злочину стикаються з численними фізичними, психологічними й соціальними наслідками, які ускладнюють їх реінтеграцію в суспільство. У зв'язку з цим надзвичайно важливою є розробка ефективних механізмів соціальної підтримки таких осіб, що орієнтуються не лише на подолання наслідків травматичного досвіду, а й на виявлення та розвиток їх внутрішнього потенціалу.

У роботі обґрунтовано доцільність застосування в соціальній роботі підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта, як інструменту підтримки життєстійкості, суб'єктності й самореалізації осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Проаналізовано сутність цього підходу, його основні принципи, включаючи безумовну віру в потенціал клієнта, акцент на позитивних змінах, формування довірливих стосунків і мобілізацію наявних ресурсів.

Бакалаврська робота складається з трьох розділів. У першому розглянуто теоретичні основи поняття торгівлі людьми, зокрема її форми, причини, міжнародні й національні підходи до протидії цьому явищу. У другому розділі охарактеризовано методи соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми в Україні, з акцентом на підході, орієнтованому на розвиток сильних сторін клієнтів. Третій розділ присвячено емпіричному дослідженню: проаналізовано результати анкетування студентів-психологів, а також проведено експертне інтерв'ю з практиком соціальної роботи. На основі зібраних даних було розроблено авторську тренінгову програму з розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи, яка має практичне значення для впровадження в діяльність соціальних служб.

Методологічною базою дослідження стали праці українських і зарубіжних дослідників, а також теоретичні засади системного підходу в соціальній роботі.

У процесі дослідження застосовувалися методи аналізу, узагальнення, моделювання, анкетування, експертного інтерв'ю.

Результати бакалаврської роботи апробовані на студентській науковій конференції «Квітнева Супервізія 2025» та лягли в основу методичних рекомендацій для Харківського обласного центру соціальних служб.

Представлене дослідження сприяє поглибленню розуміння підходу, орієнтованого на сильні сторони, як інноваційного інструменту соціальної підтримки, і має значний потенціал для подальшого застосування в практиці соціальної роботи з особами, які пережили досвід експлуатації.

Ключові слова : торгівля людьми, соціальна робота, сильні сторони клієнтів, реінтеграція, підхід, психосоціальна підтримка.

ABSTRACT

In the context of globalization, migration processes, and armed conflicts, the issue of human trafficking has become particularly urgent, especially in Ukraine. Victims of trafficking face numerous physical, psychological, and social consequences that hinder their reintegration into society. Therefore, the development of effective mechanisms of social support for such individuals is of utmost importance. These mechanisms should focus not only on overcoming the effects of traumatic experiences but also on identifying and developing the inner potential of survivors.

This study substantiates the relevance of applying the strengths-based approach in social work as a tool to support the resilience, agency, and self-realization of individuals affected by human trafficking. The essence and key principles of this approach are analyzed, including unconditional belief in the client's potential, a focus on positive change, the formation of trusting relationships, and the mobilization of available resources.

The bachelor's thesis consists of three chapters. The first chapter explores the theoretical foundations of the concept of human trafficking, including its forms, causes, and international and national responses. The second chapter describes the methods of social work with trafficking survivors in Ukraine, emphasizing the strengths-based approach. The third chapter presents empirical research, including a survey conducted with psychology students and an expert interview with a practitioner from the NGO «Chystyj Arkuš». Based on the data collected, a training program for the development of clients' strengths was designed and has practical significance for social service providers.

The methodological framework of the study is based on the works of both Ukrainian and foreign scholars, along with the theoretical foundations of the systems approach in social work. The research employed methods such as literature analysis, generalization, modeling, survey, and expert interviews.

The results of the bachelor's thesis were presented at the student scientific conference «April Supervision 2025» and served as the basis for methodological recommendations for the Kharkiv Regional Center for Social Services.

This research contributes to the understanding of the strengths-based approach as an innovative tool in social support and has considerable potential for application in the practice of social work with individuals who have experienced exploitation.

Keywords: human trafficking, social work, clients' strengths, reintegration, approach, psychosocial support.